

02 54ste jaargang
2022

HOLLAND

historisch tijdschrift

Caraïbisch Holland

Inhoud

Caraïbisch Holland

- 98** **Redactioneel** | Caraïbisch Holland
- 100** **Gabriëlle La Croix en Matthias Lukkes** | Johannes Heyliger Pieterszoon. Commandeur en planter op St. Eustatius in de 18de eeuw
- 110** **Jan Bant** | Een menselijke brug. De Hollandse jaren van Otto Huiswoud (1893-1961)
- 118** **Emily Hansell Clark** | Muziek en migratie. De Javaans-Surinaamse gamelan in Den Haag

Holland BLOC

- 128** *Beeldessay* – **Esther Schreuder** | Een 'cadeautje' uit Curaçao voor Willem V
- 134** *Topstuk* – **Dyonna Benett** | De kachu communiceert
- 136** *Column* – **Alex van Stipriaan** | Slavernij en Hollandocentrisme
- 138** *Signalementen*
- 140** *Uithoek* – **Henk Looijesteijn** | Alkmaar in Suriname
- 142** *Noten*
- 144** *Over de auteurs*

Redactioneel | Caraïbisch Holland

Illustratie Maarten Streefland

Het koloniale verleden van Nederland heeft in de afgelopen jaren steeds meer aandacht gekregen in media, musea en onderzoek. Holland heeft onmiskenbaar een grote rol gespeeld in het nationale koloniale verleden en is dus als vanzelfsprekend onderdeel van de recente tentoonstellingen en publicaties. De geografische nadruk ligt, zowel in het publieke debat als in academisch onderzoek, op het koloniale verleden van 'de Oost'. Wij richten ons in dit nummer niet alleen op de andere kant van het koloniale verleden, 'de West', maar stellen hier ook de

omgekeerde vraag: hoe hebben de Caraïben het economische, maatschappelijke en culturele landschap in Holland beïnvloed?

Het Caraïbisch gebied bestaat uit de Caraïbische zee, de oceaan rond de Bahama's en de vele eilanden die in deze wateren liggen. Zoals gebruikelijk in literatuur en wetenschap zien wij ook de 'drie Guyana's' (te weten Guyana, vroeger Brits-Guiana, Suriname, tot 1975 ook bekend als Nederlands-Guiana en Frans-Guyana) gelegen in het noorden van het Zuid-Amerikaanse continent als onderdeel van het Caraïbisch

gebied. Dit is gebruikelijk omdat zij cultureel, historisch en taalkundig meer gelijkenissen vertonen met de Caraïben dan met het continent waar zij onderdeel van uitmaken. Dit nummer van *Holland* richt zich alleen op de Caraïbische (ei)landen die de geschiedenis van Nederlandse kolonisatie delen.¹

Het nummer opent met het artikel van Gabriëlle La Croix en Matthias Lukkes. Gezamenlijk werkten zij mee aan het project over slavernijconnecties van Hope & Co. en Mees & Zoonen aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Zij beschrijven hoe Johannes Heyliger Pieterszoon, telg uit een welgestelde familie, commandeur werd van St. Eustatius en baat had bij de verschillende functies die hij combineerde. Het was niet altijd duidelijk wanneer hij handelde voor eigen zaak of in het belang van de Republiek. Desondanks bleek hij niet alleen een spil in het web van de West-Indische Compagnie, maar ook in dat van de machthebbers op de Caraïbische eilanden.

Het tweede artikel begint in The Black Archives waar een aantal jaar terug een tentoonstelling te zien was over de nog steeds onbekende Otto en Hermina Huiswoud. Jan Bant volgt de Amsterdamse jaren van deze Surinaamse communist en zijn vrouw. Otto Huiswoud was één van de oprichters van de Amerikaanse Communistische Partij, eindredacteur van het tijdschrift *The Negro Worker* en actief deelnemer van de *Harlem Renaissance*. Bant toont aan hoe het echtpaar, eenmaal in Amsterdam, bleef strijden tegen het kolonialisme, racisme en economisch onrecht. Als voorzitter van de Vereniging Ons Suriname nodigde Otto Huiswoud bijvoorbeeld beroemde Amerikaanse activisten en intellectuelen uit en maakte hij de vereniging tot een bredere ontmoetingsplek. De Huiswouds speelden zo een verbindende rol in zowel Amerika als Nederland. Tot op heden vervult hun nalatenschap deze functie.

De reeks artikelen sluit af met een bijdrage waarin geschiedenis gecombineerd wordt met

ethnomusicologie: Emily Hansell Clark laat zien hoe de gamelan vanuit Nederlands-Indië naar Suriname kwam en zo ook Den Haag bereikte. De geschiedenis van dit traditioneel Indonesisch orkest van slaginstrumenten verweeft veel verschillende aspecten van het Hollands koloniale verleden. De muziek verbindt de geschiedenis van kolonisatie van Indonesië en het lot van de contractarbeiders die in de 19de eeuw van Java naar Suriname migreerden met dat van de Javaanse Surinamers in Suriname en Nederland. Al deze facetten klinken door bij de hedendaagse bijeenkomsten van Javaans-Surinaamse gamelangroepen in Den Haag.

Het Holland Bloc is even divers als de artikelen. Esther Schreuder draagt bij met een beeldessay over Guan Anthony Sideron. Deze zevenjarige Curaçaose jongen kwam in 1763 als 'cadeautje' in de hofhouding van aankomend stadhouder Willem V. Schreuder weet verrassend veel informatie en beeldmateriaal over hem boven water te krijgen. Dyonna Benett schrijft over de kachu, een instrument dat werd meegenomen door slaafgemaakten uit Afrika en dat tot op heden een rol speelt bij belangrijke gebeurtenissen op Curaçao. Alex van Stipriaan ging nog niet met emeritaat of hij werd gevraagd voor deze column. Hij geeft een relevante analyse van het 'Hollandocentrisme' in de Nederlandse slavernij geschiedenis. Tot slot schreef onze bijna-vaste-uthoeker Henk Looijesteijn de Uithoek over Surinaams en Hollands Alkmaar.

Veel leesplezier!

Rosa de Jong
Romy Beck
Frank de Hoog
Ramona Negrón

Johannes Heyliger Pieterszoon

Commandeur en planter op St. Eustatius in de 18de eeuw

Johannes Heyliger Pieterszoon (1710-1752) was namens de West-Indische Compagnie (WIC) commandeur van St. Eustatius tussen 1743 en 1752. Dit eiland was op dat moment een belangrijke spil in het koloniale web van de Republiek: suiker van de Franse eilanden werd verhandeld en doorgevoerd naar Holland, slaafgemaakten werden verkocht aan Engelse handelaren en plantages werden gecultiveerd om koloniale goederen te verbouwen. Heyliger stond als commandeur in nauw contact met de Heeren X van de WIC gedurende deze periode. Tegelijkertijd was hij als onderdeel van de invloedrijke plantersfamilie Heyliger verbonden aan een groot aantal plantages op verschillende Europese koloniale eilanden in de Caraïben. Johannes Heyliger had zo verschillende functies, waarmee hij herhaaldelijk zijn voordeel deed.

Heyliger (ook wel ‘Heijliger’ of ‘Hijliger’) was een prominente familie in het Caraïbisch gebied tijdens de 18de eeuw. Hoogstwaarschijnlijk kwam zij uit Duitsland, maar de familie was al gezeeld in de gewesten Zeeland en Holland voor zij zich richting de Caraïbische eilanden begaf. De eerste Heyliger die voorkomt in de Caraïben was Guilliaem Heyliger op St. Eustatius in 1686. Hij wordt gezien als de stamvader van de Caraïbische tak van de familie. Na de verovering van het eiland door de Fransen nam Guilliaem ook deel aan een expeditie onder leiding van commandeur Schorer om St. Eustatius in 1690 te heroveren, al zou dit uiteindelijk mislukken. Het eiland viel in plaats daarvan in Engelse handen en zou Engels blijven tot St. Eustatius bij de Vrede van Rijswijk in 1697 weer aan de Staten-Generaal werd teruggegeven. Vanaf dat

moment werd het eiland overgedragen aan de WIC, die het tot aan 1781 onophoudelijk in haar bezit zou hebben.

Guilliaem, later ook wel ‘Guilliaem de Oude’ genoemd, kreeg samen met zijn vrouw Anna Rykwaert in totaal tien kinderen, waarvan zes zonen. Zij vestigden zich op het eiland St. Maarten van waaruit de familie Heyliger zich in de eeuwen daarna zou verspreiden over de vele koloniën in de Amerika's: van de koloniën in Noord-Amerika naar het Deense eiland St. Croix tot de Nederlandse kolonies Suriname en Essequibo. Maar de familie zou zich voornamelijk vestigen op de Bovenwindse en Benedenwindse eilanden in het Caraïbische gebied.¹ Het was niet ongevoel voor Hollandse en Zeeuwse families om zich over verschillende Caraïbische Eilanden te verspreiden, ongeacht

Afb. 1 Vergadering van de West-Indische Compagnie en stadhouder Willem V. Tekening door S. Fokke, 1771. Collectie Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam.

of deze een Nederlandse kolonie waren. Andere families zoals De Doncker, De Windt, Lindesay, Markoe en Cuvilje bevonden zich op de Nederlandse eilanden St. Eustatius, St. Maarten, Saba, Curaçao en Aruba, maar bijvoorbeeld ook op de Deense koloniale eilanden.² Hier vervulden zij niet alleen administratieve rollen in het belang van de Republiek, maar hadden vaak ook uitgebreide handelsbelangen. Zij correspondeerden bijvoorbeeld veelvuldig met firma's in Holland over de handel in koloniale goederen. Dit soort families, waaronder de Heyligher familie, vormden zo vaak de link tussen handelaren en ambtenaren in Holland, en de op slavernij gebaseerde bedrijvigheid in de Amerika's.

Commandeurschap op St. Eustatius

Een van de belangrijkste telgen binnen de familie Heyligher was Johannes Pieterszoon,

plantage-eigenaar en commandeur van St. Eustatius namens de WIC tussen 1743 en 1752. In de 18de eeuw was St. Eustatius een bruisend eiland met een vrijhaven in de hoofdstad Oranjestad en plantages waar tabak, suiker en indigo verbouwd werden. De grote bedrijvigheid op het eiland was een belangrijk gevolg van het WIC-besluit om de haven van Oranjestad in 1688 open te stellen voor schepen die vanuit een niet-Nederlandse haven vertrokken. Een onderdeel van het winstmodel van de WIC was dat deze buitenlandse schepen een vergoeding van 2 procent moesten betalen over de in- en uitgaande goederen die aanwezig waren op het schip.³ Het eiland groeide gedurende de 18de eeuw uit tot een belangrijke spil in het handelsnetwerk van de WIC. Het werd dan ook vaak gebruikt als doorvoerhaven voor koloniale goederen die richting de koloniën in Noord-Amerika werden getransporteerd, maar

Afb. 2 Engelse en Hollandse slavenschepen voor de kust van St. Eustatius. Tekening door S. Weuijster, 1763. Collectie Atlas Van Stolk, Rotterdam.

ook voor slaafgemaakten die op de slavenmarkt van het eiland verhandeld werden door Europese handelaren.

De Heeren X van de WIC waren verantwoordelijk voor het aanstellen van een commandeur die namens de compagnie de leiding had over St. Eustatius. Het gewest Holland leverde de meeste leden voor de Heeren X, waarmee het de grootste stem had binnen de besluitvorming van de WIC. De commandeur beschikte over een secretaris en werd geadviseerd door een raad van de burgerij op het eiland die tevens functioneerde als de Raad van Politie en Criminele Justitie.⁴ De belangrijkste families op het eiland waren De Windt, De Graaf, Doncker en Heyliger, aangezien zij vrijwel alle grote WIC-posten en een groot deel van de gronden op de Nederlandse Bovenwindse eilanden in hun bezit hadden gedurende de 18de eeuw.

De handel op St. Eustatius verliep gedurende deze eeuw voor de plantage-eigenaren en

WIC-ambtenaren grotendeels voorspoedig en het eiland zou vanaf 1770 zelfs de naam *Golden Rock* (de gouden rots) dragen. Een belangrijke reden voor de toenemende populariteit van St. Eustatius was de terugloop van de slavenhandel op Curaçao. Na het verlies van het *Asiento de Negros* (contracten van de Spaanse kroon voor leveringen van slaafgemaakten) aan Engeland in 1713 was de WIC zich meer gaan richten op St. Eustatius. Het gevolg hiervan was dat St. Eustatius zich in de periode daarna zou ontwikkelen tot de belangrijkste slavenmarkt van de WIC. Dit bleef zo tot de jaren dertig van de 18de eeuw, toen de slavenhandel in handen kwam van private handelaren. Hoewel de directe deelname van de WIC aan de slavenhandel op dat moment stopte, bleef zij betrokken bij de handel in Afrikaanse slaafgemaakten. Na 1730 zou St. Eustatius nog steeds een belangrijke rol spelen in de trans-Atlantische slavernij, als private slavenmarkt, maar ook als doorvoerhaven van koloniale goederen, en dan

met name suiker. St. Eustatius was namelijk de plek waar slaafgemaakten voor een groot deel werden verhandeld voor Frans suiker afkomstig van eilanden als Guadeloupe. De suiker werd vervolgens doorgevoerd naar de Lage Landen of de koloniën in Noord-Amerika.⁵ Het was deze doorvoerhandel van de door slaafgemaakten geproduceerde suiker die St. Eustatius economisch domineerde tijdens de aanstelling van Johannes Heyliger Pieterszoon.

Deze kleinzoon van Guillaem Heyliger werd geboren op St. Eustatius omstreeks 1710. Hij was de zoon van Pieter Heyliger en Maria Waters. In 1732 trouwde hij met Judith Simonsz Doncker. Als dochter van Jan Simonsz Doncker jr., Raad en Luitenant van de Burgerij op het eiland, was zij lid van een van de andere belangrijke regentenfamilies op de Bovenwindse eilanden. Samen kregen zij en Johannes Heyliger zes

kinderen.⁶ Toen Willem Stokvis, secretaris van St. Eustatius en zwager van Johannes, overleed in 1733 werd Johannes Heyliger als waarnemer aangesteld van de nieuwe secretaris. Deze nieuwe secretaris overleed echter binnen een week na aankomst en zodoende werd Heyliger officieel aangesteld als secretaris. Toen drie jaar later de commandeur stierf, schoof hij zichzelf naar voren als zijn opvolger. Hij schreef aan de Heren X 'dat hij gaarne commandeur zou worden', en 'mocht dat zijn geluk niet zijn, dan wenschte hij althans eene stem in de raadsvergadering'.⁷ In de raadsvergadering zaten namelijk veel leden van de meest prominente families op het eiland. Daarnaast had hij een scala aan ideeën voor de kolonie, zoals het verkopen van de zogeheten compagnieskostplantages. Dit waren plantages die eigendom waren van de WIC. Toch gaven de Heeren X de voorkeur aan Isaïc Faesch. Pas in

Afb. 3 Het eiland St. Eustatius. Kaart door R. Ottens, 1775. Collectie Library of Congress, Washington D.C.

1743 zou Heyliger op 33-jarige leeftijd commandeur van St. Eustatius worden.⁸

Plantage-eigenaar

Hoewel St. Eustatius een belangrijke spil in het koloniale web van de WIC vormde, was het weinig geschikt voor het verbouwen van plantage-gewassen. St. Eustatius bestond uit een uitgestorven vulkaan en ongeveer 1.400 akkers aan vruchtbare grond; een akker stond gelijk aan 4.294 vierkante meter.⁹ In vergelijking had het Deense eiland St. Croix tegen het einde van de 18de eeuw ongeveer 197 plantages van gemiddeld zo'n 136 akkers, in totaal dus bijna twintig keer zoveel 'bruikbare' grond als St. Eustatius.¹⁰ Het eiland had dus wel degelijk een aantal plantages, maar het moest het vooral hebben van zijn functie als doorvoerhaven. Veel plantage-eigenaren zochten daarom hun geluk elders. St. Eustatius bevindt zich op een gunstige locatie in de Antillen van waaruit bewoners gemakkelijk naar bijvoorbeeld de Deense en Engelse eilanden konden gaan. Zo ook Johannes Heyliger Pieterszoon die, ondanks dat hij woonde op St. Eustatius en daar als secretaris en later commandeur diende, samen met zijn broers Pieter, Guillaume

Jr., en Abraham ook grootgrondbezitter was op St. Croix.¹¹

Het eiland St. Croix leende zich goed voor een plantage-economie. Door een gebrek aan mankracht, kennis en expertise van plantages, had de Deense West-Indische Compagnie het fiscaal aantrekkelijk gemaakt voor buitenlanders om zich te vestigen op St. Croix door goedkope stukken land aan te bieden.¹² Dit zorgde er deels voor dat in de 18de eeuw een groot aantal Nederlanders zich op de Deense eilanden St. Croix, St. John en St. Thomas vestigde, waaronder verschillende leden van de familie Heyliger. Mogelijk woonden zelfs meer Nederlanders dan Denen op de eilanden, want hier ontstonden ook enkele Nederlandse kerkgemeenschappen en werd veel Nederlands gesproken. Naast Nederlanders trokken ook veel Engelsen naar St. Croix en werd daar eveneens veel Engels gesproken. Door deze migratie tussen de eilanden ontstond uiteindelijk een demografische en economische eenheid tussen de bovenwindse Antillen, ondanks dat de eilanden tot andere mogendheden behoorden.

Later in de 18de eeuw zou St. Croix ook financieel interessant worden voor Nederlandse firma's. Hollandse financiers zoals Abraham ter Borch & Zonen en Hope & Co.

Afb. 4 Het eiland St. Croix. Kaart door I.M. Beck en O.H. de Lode, 1754. Collectie Library of Congress, Washington D.C.

De Transport van hie Ommele L. 37000 En Plantage gelogen in de Westindische Gouvernement de daar geboorende Gedruue 26000 De Transport van hie Plantage met de haden Heyligher als gelogen in Gouvernement de daar geboorende 3000 Haven Steynere murels Bontela, gekondtelyk 2350 Bontela, Swarte pels 450 Sneye, Knippen 350 Van Sneye boeke, ende dyde 225 Sneye, velle, Sneye 400 Wepens, dierdonder ende 750 Steynere 225 Frank 275 Goud 350 Sneye 220 Valentien 220 Dierd 200 Wett 220 Wett 220 Sneye 170 Bontela 220 Bontela 220 Goud 220 Bontela 190 Sneye 170 Sneye 220 Chama 220 Mazod 220 Sneye 220 Chama 220 Glasen 220 Transport van hie sweene L. 2715 26000	De Transport van hie Nieuwe L. 26000 Bontela, Swarte pels 100 Sneye, velle 30 Sneye, Knippen 220 Mary & Bontela Bontela, Sneye, Sneye 220 Sneye & Bontela Bontela 220 Melly & Bontela Bontela & Sneye 250 Sneye & Bontela, Bontela, Sneye, Sneye 400 Sneye & Bontela Bontela 220 Sneye, Knippen 170 Sneye 220 Bontela 220 Sneye 170 Chama 170 Bontela 170 Bontela & Bontela Bontela 220 Wett 160 Rachael & Bontela, Sneye, Sneye & Bontela 450 Bontela 220 Bontela 120 Bontela 150 Bontela 170 Gouvernement de daar geboorende 60 De Transport van hie Bontela 300 Sneye 120 Sneye 220 Sneye 220 Bontela 220 Bontela 220 Bontela 220 Bontela 220 Transport van hie Ommele L. 2715 26000
--	---

Afb. 5 Deel van een inventaris van de eigendommen van Abraham Heyligher op St. Eustatius met namen van slaafgemaekten op zijn plantages, 1773. Collectie Stadsarchief Amsterdam, Amsterdam.

zouden financiering verschaffen voor de plantage-economie van het eiland door middel van plantageleningen. Dit waren leningen die werden verstrekt aan plantage-eigenaren, zodat zij de aankoop van hun plantage konden bekostigen. De lening werd vervolgens met rente afbetaald aan de bank, die zelf over deze leningen aandelen verkocht aan Nederlandse investeerders die hierover weer konden speculeren. Ook verschillende leden van de familie Heyligher sloten met Amsterdamse financiers als Hope & Co. plantageleningen af over plantages op St. Croix maar ook over plantages op Saba en St. Eustatius. Plantageleningen verbonden zo vele investeerders in Holland aan het werk van slaafgemaekten op Caraïbische plantages.¹³

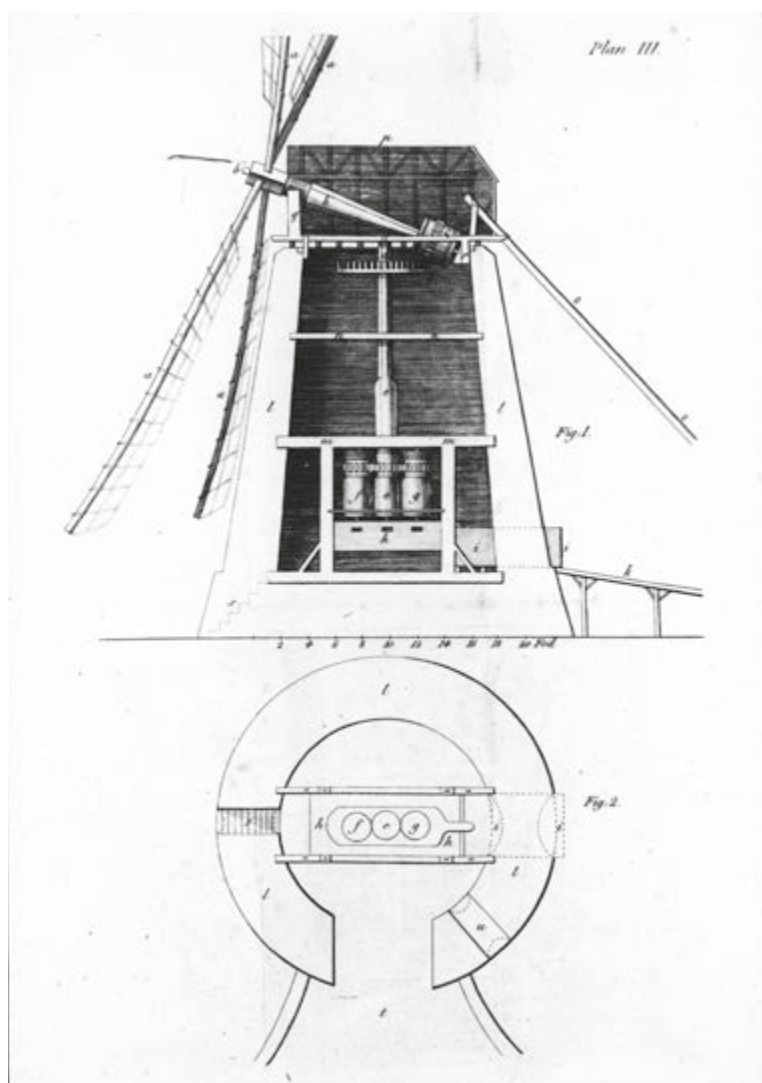
Verbetering van de handel

Veel van het archiefmateriaal van St. Eustatius over de 18de eeuw is verdwenen. Dit is deels veroorzaakt door een brand, maar ook door de gewelddadige Engelse inname van het eiland in 1781 onder leiding van admiraal George Rodney. Toch is aan de hand van de vele brieven die naar de Heeren X gestuurd zijn, een redelijk goed beeld te vormen van de werkzaamheden van Heyligher als commandeur van St. Eustatius. Met name interessant zijn enkele voorstellen van hem aan de WIC om de handel van het eiland te verbeteren. Heyligher was namelijk van mening dat het er slecht aan toe ging met ‘de negotie’ op het eiland, zoals hij de handel zelf noemde. Het is aannemelijk dat Heyligher de tijden van St.

Eustatius vóór 1730 – toen het eiland als voor- naamste Caraïbische slavenmarkt van de WIC diende – wilde doen herleven. De manieren waarop de negotie volgens Heyliger verbeterd kon worden liepen uiteen.

Op 31 juli 1751 schreef hij een brief aan Thomas Hope, vertegenwoordiger van de stad- houder Willem IV bij de WIC, met daarin het ‘vrijpostige’ verzoek om zijn gedachten te mogen delen over wat volgens hem ‘voordeelig onder- neeminge’ voor de WIC zouden zijn. Heyliger

stelde voor, indien Hope bereid was om ‘grootte etablissementen’ (nieuwe koloniën) te bemach- tigen, het Franse eiland Tobago een goed begin zou zijn. Heyliger noemde als reden dat Tobago een eiland was dat ‘goed en bequaam gelegen tot de negotie was’, ofwel een ideale ligging had voor de handel in suiker, en dat het de potentie had om net zo profijtelijk te worden als Barba- dos; een eiland dat in de 18de eeuw bekend stond als een zeer winstgevende plantage-economie voor de Engelsen. Als de stadhouder niet

Afb. 6 Een suikermolen op St. Croix. Tekening door P.L. Oxholm, 1779. Collectie Det Kongelige Bibliotek (Koninklijke Bibliotheek), Kopenhagen.

geïnteresseerd zou zijn in het opkopen van Tobago, dan stelde Heyliger dat Puerto Rico ('het Eijland Porto Rico'), op dat moment in het bezit van de Spaanse Koning, een goed alternatief zou bieden. Dit eiland zou 'voordeliger aan de Nederlanden zijn als all de andere besittingen' die de Republiek op dat moment in West-Indië had, zo stelde Heyliger.¹⁴

Hij sloot zijn brief af met de mededeling dat het opkopen van een eiland zeer profijtelijk kon zijn. De Republiek kon daarbij een voorbeeld nemen aan de Deense koning die in 1733 St. Croix van de koning van Frankrijk had gekocht. Het eiland, waar vanaf 1736 een 'volksplanting was gemaakt' door de Deense Compagnie, was nu volgens Heyliger 'in florissante staat'.¹⁵ Het voorbeeld van St. Croix zal geen toeval zijn geweest. Zoals gezegd waren Johannes en zijn broers grootgrondbezitters op dat eiland. Zijn broer Pieter had zich hier al rond 1740 gevestigd. De broers begonnen daarna hun plantage-eigendom uit te breiden. In 1742 bezaten zij samen vijf katoenen vier suikerplantages met in totaal 95 slaafgemaakten. In 1745 was dit aantal slaafgemaakten al gegroeid tot 139. Zes jaar later hadden de leden van familie Heyliger zo'n 587 slaafgemaakten en bezaten zij 'het grootste en best gelegen gedeelte van de plantages op St. Croix'.¹⁶

Dat de broers nauw samenwerkten blijkt uit het feit dat broer Abraham Heyliger als vice-commandeur van St. Maarten eveneens verzoeken stuurde om de handel van de WIC in de Caraïben te verbeteren. Zo deed hij gedurende zijn aanstelling meerdere malen het verzoek om het Franse deel van St. Maarten te kopen.¹⁷ In een brief op 31 juli 1751 beargumenteerde hij dat de aankoop van het Franse gedeelte, naar zijn mening veel vruchtbaarder dan het Nederlandse deel, '15 à 20.000 vaten suiker sjaarlijkje soude cunnen maken'. Hier zouden volgens de

De winst die met de slavenhandel gemaakt werd zouden Heyliger en Hope delen.

vice-commandeur ongeveer 7.000 of 8.000 slaafgemaakten voor nodig zijn om deze productie van suiker te kunnen halen.¹⁸ Uit dergelijke voorstellen, die erg sterk lijken op de voorstellen van Johannes Heyliger, valt duidelijk af te leiden dat beide broers hun functie als commandeurs sterk verweefden met hun bestaan als vooraanstaande plantage-eigenaren op de Bovenwindse Eilanden.

Dit volgt het duidelijkst uit een brief gestuurd op 18 februari 1752. In de brief, wederom gericht aan Hope, deed Johannes Heyliger een van zijn brutaalste verzoeken om de expansieve dromen van de broers Heyliger waar te maken. Heyliger had bedacht te willen inhaken op het succes van Engelse slavenhandelaren met hun *asiento*-verdragen met de Spanjaarden. Hij stelde daarom voor om iets soortgelijks te doen en 'een contract met de hoofd van Spanien aan te gaan' om 10.000 slaafgemaakten te mogen verhandelen in de stad of aan de kust van Caracas. De winst die met de slavenhandel gemaakt werd zouden Heyliger en Hope delen. Het was Heyliger daarbij om het even of dit gelijk werd verdeeld, of dat Hope twee derde van de winst zou krijgen: het belangrijkste voor de commandeur van St. Eustatius was dat het plan zou doorgaan. Heyliger vervolgde zijn betoog door aan te geven wat de vervolgstappen dienden te zijn. Heyliger deed het verzoek aan Hope om 'zijn vrienden' in Liverpool te schrijven, dan zou hij hetzelfde

doen en corresponderen met zijn eigen vrienden in Liverpool, Bristol en London.¹⁹ Met name Liverpool en Bristol wierpen zich gedurende de 18de eeuw op tot de belangrijkste havens van waaruit Engelse slavenschepen naar Afrika voeren om daar slaafgemaakten op te kopen en in het Caraïbisch gebied vervolgens tegen winst te verkopen. Het is daarom niet vreemd dat Heyliger meende dat het benaderen van handelaren in deze steden de snelste manier was om volle schepen met slaafgemaakten vanuit St. Christopher, een eiland in Engelse handen, naar St. Eustatius te krijgen.

Heyliger erkende dat dit niet de juiste manier was en dat het beter zou zijn om Nederlandse slavenschepen te gebruiken. Maar, zo beargumenteerde hij, de slaafgemaakten die van de Goudkust kwamen, de plek waar Nederlandse handelaren voornamelijk slaafgemaakten kochten, waren veel duurder dan 'Engelse slaven'. Immers, zo stelde Heyliger, 'de Spanjaerden

soude voor [de slaeven van de Goutkust] soo veel niet willen geeven, want ze zijn nooijt soo mooi op het oog...'. Heyliger wist dat hij met dit voorstel 'enige neijdige en jarloese Coopluijden' van de Republiek tegen de borst zou stoten, aangezien Nederlandse slavenhandelaren hiermee werden overgeslagen. Door de slaafgemaakten van St. Christopher op St. Eustatius over te zetten met Nederlandse schepen, zouden Nederlandse kooplieden toch kunnen profiteren van het plan, oordeelde Heyliger.²⁰

De plannen zouden uiteindelijk geen enkele koopman tegen de borst stuiten, want geen van de plannen zouden ooit worden uitgevoerd. In november 1752 zou Johannes Heyliger namelijk tijdens een reis van St. Croix naar St. Eustatius komen te overlijden. De stukken bieden echter een uniek inkijkje in de manier waarop Johannes Heyliger dacht over zijn commandeurschap. Zo volgt uit de brieven dat het landsbelang weliswaar in het achterhoofd werd

Afb. 7 Plantage Anna's Hope op St. Croix, voorheen in eigendom van een zus van Johannes Heyliger Pieterszoon. Tekening door A.C. Riis Carstensen, 1860. Collectie Det Kongelige Bibliotek (Koninklijke Bibliotheek), Kopenhagen.

Afb. 8 Uitzicht over het eiland St. Eustatius. Schilderij door Samuel Fahlberg, circa 1820. Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam.

gehouden, maar dat dit niet ten koste van alles zou gaan. Uit de laatste brief blijkt dat goedkopere slaafgemaakten voor hem belangrijker waren dan het behartigen van de belangen van de Nederlandse private slavenhandelaars. De brieven laten zo op verschillende manieren zien hoe Heyliger zijn functie als commandeur op het eiland gebruikte voor persoonlijke winsten.

Besluit

Het leven van Johannes Heyliger Pieterszoon is een goed voorbeeld van wat voor rol iemand uit de Nederlandse Republiek speelde in de verbondenheid tussen de Caraïbische eilanden en de netwerken die daaruit voortkwamen. Zoals dit artikel heeft laten zien waren de nationale grenzen niet beperkend in de netwerken die mensen onderhielden, zij verspreidden zich ver en breed over het Caraïbisch gebied. Familierelaties waren belangrijk: rollen binnen de koloniale overheid werden aan elkaar doorgeschoven en families hadden samen vaak een uitgebreide plantage portefeuille. Er werden niet

alleen banden onderhouden tussen de eilanden, maar ook met Holland. Heyliger schreef veelvuldig aan de Heeren X en ondanks dat zij zich duizenden kilometers verderop bevonden, hadden besluiten die zij in Amsterdam maakten een direct effect op de eilanden.

Van secretaris tot commandeur, gedurende zijn hele carrière had Heyliger ambitieuze plannen. Van het verkopen van de 'compagnieskostplantages' tot het afsluiten van een contract voor de verkoop van slaafgemaakten: de lijn tussen private belangen en de belangen van de WIC was altijd flinterdun. Heyliger was dus niet alleen een spil in het web van de WIC, maar ook zeker in het web van de Caraïbische eilanden. Het blijft gissen wanneer Heyliger handelde uit eigenbelang als planter, en wanneer als commandeur in het belang van de Republiek. Zijn plannen lijken te suggereren dat hij beide functies trachtte te combineren. Wat goed was voor Johannes Heyliger, was goed voor de Republiek. Dat de Heeren X daar niet altijd intrapten, blijkt uit het feit dat geen van Heyligers plannen ooit tot uitvoering zijn gebracht.

Een menselijke brug

De Hollandse jaren van Otto Huiswoud (1893-1961)

Dit artikel bespreekt het leven en de nalatenschap van de Surinaamse communist Otto Huiswoud. Hij had een veelbewogen leven: van Paramaribo ging Huiswoud, onder meer via New York en Moskou, uiteindelijk naar Amsterdam. In het bijzonder wordt hier gekeken naar zijn voorzitterschap van de Vereniging Ons Suriname in de jaren vijftig van de 20ste eeuw en naar de manier waarop de Amsterdamse organisatie The Black Archives omgaat met zijn erfenis. De auteur laat zien dat Huiswoud, zowel tijdens als na zijn leven, een belangrijke verbinder was binnen de antikoloniale gemeenschap in Nederland.

Afb. 1 Impressie van de tentoonstelling *Zwart & Revolutionair: Het verhaal van Hermina en Otto Huiswoud* met het kunstwerk van Iris Kensmil. Het verhaal van hedendaags racisme wordt op de expositie verbonden met het leven van het echtpaar Huiswoud. Foto: The Black Archives, Maartje Strijbis, 2017.

Op 25 november 2017 opende The Black Archives de tentoonstelling *Zwart & Revolutionair: Het verhaal van Hermina en Otto Huiswoud* in het gebouw van de Vereniging Ons Suriname aan de Zeeburgerdijk in Amsterdam. Aan de hand van de levens van dat echtpaar vertelde

The Black Archives 'de verborgen geschiedenis van een avontuurlijke strijd tegen kolonialisme, racisme en economische onrechtvaardigheid'.¹ De Huiswouds zijn belangrijke historische figuren, zowel voor de Nederlandse als voor de wereldgeschiedenis, maar zijn in Nederland relatief onbekend gebleven. The Black Archives wilde dit veranderen door een tentoonstelling te wijden aan hun levens en deze expositie te verbinden aan hedendaagse vormen van discriminatie en het verzet daartegen.

Dit artikel analyseert de Amsterdamse jaren van Otto Huiswoud (1893-1961) en de manier waarop zijn nalatenschap in het heden mensen verbindt met het verleden. In de historiografie is nog weinig aandacht besteed aan de historische en actuele betekenis van zijn leven. Dit is onterecht, aangezien Otto en zijn vrouw Hermina belangrijk waren tijdens veel cruciale gebeurtenissen. De vraag die in dit artikel centraal staat is: hoe kunnen we het leven en de nalatenschap van Huiswoud het beste begrijpen? Ik maak duidelijk dat we Huiswoud moeten zien als een brug tussen verschillende werelden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van antropologische observaties over de sociale functie van bruggen: zij verbinden mensen en plekken met elkaar en roepen nieuwe werkelijkheden in het leven.² Een brug is een krachtig metafoor om mensen te bestuderen die nieuwe situaties laten ontstaan.

Huiswoud reisde de wereld rond en was bij veel belangrijke gebeurtenissen betrokken.

Levensloop van Huiswoud

Otto Gerardus Majella Huiswoud werd op 28 oktober 1893 geboren in Paramaribo. Tot zijn twaalfde ging Huiswoud naar school, waarna hij verschillende baantjes had. Dit was van korte duur. Het was de wens van zijn ouders om hem naar Nederland te sturen voor vervolgonderwijs. In oktober 1909, toen Huiswoud zestien jaar oud was, verliet hij Suriname.³ Maar hij zou Amsterdam niet bereiken. De kapitein bleek een agressieve dronkenlap en Huiswoud besloot het schip te verlaten. In januari 1910 vluchtte hij samen met twee andere Surinamers New York in, toen het schip daar in de haven lag.⁴

Met de onverwachte aankomst in New York begon zijn 'avontuurlijke strijd tegen kolonialisme, racisme en economische onrechtvaardigheid'.⁵ Huiswoud reisde de wereld rond en was bij veel belangrijke gebeurtenissen betrokken. Zo was hij actief in de *Harlem Renaissance*, de sociaal-culturele beweging van vooral zwarte Amerikanen in de wijk Harlem in New York.⁶ Ook was hij één van de oprichters van de Amerikaanse communistische partij, en wel de enige zwarte oprichter.⁷ Hij bezocht namens deze partij het vierde congres van de Communistische Internationale in 1922 in Moskou, waar hij met Lenin, die toen op zijn ziekbed lag, sprak over segregatie tussen witte en zwarte bevolkingsgroepen in de Verenigde Staten.⁸ Ook was hij eindredacteur van *The Negro Worker*, het communistische tijdschrift dat zich richtte op zwarte arbeiders.⁹ Tientallen jaren zette Huiswoud zich

Afb. 2 Otto Huiswoud (links) in Amsterdam. Foto door onbekende maker, 1960. Collectie Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archive, New York.

vanuit een communistisch perspectief in voor onderdrukte groepen en zorgde hij ervoor dat antiracisme en antikolonialisme essentiële punten werden op de communistische agenda.

In 1947, bijna veertig jaar later dan oorspronkelijk gepland, ging Huiswoud met zijn vrouw Hermina, die hij in de jaren twintig in New York had ontmoet, in Amsterdam wonen. Ook hier zette het echtpaar zich in voor sociale rechtvaardigheid, op een meer bescheiden manier dan in hun Amerikaanse jaren. Hij werkte in Nederland als postbode en was niet langer een 'professionele' activist, zoals hij

dat wel was in zijn tijd voor de Amerikaanse communistische partij. Huiswoud werd voorzitter van de Vereniging Ons Suriname (V.O.S.) en richtte *De Koerier* op, het blad van deze vereniging.¹⁰ Het systeem van koloniale uitbuiting zou altijd een belangrijk onderwerp blijven voor Huiswoud, het was ook erg dichtbij: zijn vader had zijn eerste levensjaren in slavernij doorgebracht. Gedurende zijn hele leven bestreed hij de ongelijkheden en onrechtvaardigheden die uit dit systeem voortkwamen.

Vereniging Ons Suriname en De Koerier

Al voordat Otto en Hermina Huiswoud in 1947 in Nederland kwamen wonen, waren hier verschillende activistische Surinaamse organisaties die zich verzetten tegen het kolonialisme en Surinaamse onafhankelijkheid propageerden. Zo verbleef de inmiddels bekende activist Anton de Kom vanaf eind jaren twintig in Nederland, waar hij in het verzet ging tegen de Duitse bezetting. In deze periode ontwikkelde zich tevens een 'kritische Surinaamse pers'.¹¹ Ook in Nederland publiceerden Surinamers hun opvattingen en visies. Zo bracht de linksgeoriënteerde Bond van Surinaamse Arbeiders in Nederland tijdens de jaren dertig het blad *Surinamers in Nederland: Voor gemeenschappelijke strijd van blank en zwart tegen onderdrukking en racisme* uit.¹² Het kritische klimaat verdween niet na de Tweede Wereldoorlog, waardoor de Huiswouds in een vertrouwd activistische omgeving terechtkwamen toen zij zich in Amsterdam vestigden. De twee spraken overigens niet over hun communistische

verleden, omdat in het naoorlogse Nederland anticomunistische sentimenten hoogtij vierden.¹³

In 1954 werd Huiswoud voorzitter van de V.O.S. Deze vereniging was in 1919 opgericht met als doel een ontmoetingsplek te bieden voor Surinamers in Nederland uit de hogere sociaaleconomische klassen.¹⁴ Huiswoud speelde een belangrijke rol in de transformatie van de V.O.S. tot een meer inclusieve vereniging die zich op alle klassen richtte. Samen met onder andere de Surinaamse verenigingen Wie Eegie Sanie en de Surinaamse Studenten Vereniging zette Huiswoud zich in voor politieke bewustwording van Surinamers in Nederland.¹⁵ Huiswoud behoorde zodoende tot de voorhoede van kritische, anti-koloniale Surinamers in Nederland.¹⁶

Een belangrijk agendapunt voor Huiswoud en de V.O.S. was het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Hierin werd vastgelegd dat vanaf 1954 het Nederlandse Koninkrijk zou bestaan uit drie 'formeel gelijkwaardige

Afb. 3 Muurschildering van kunstenaar Brian Elstak voorstellende het echtpaar Huiswoud en de Amerikaanse dichter Langston Hughes. Foto: The Black Archives, Maartje Strijbis, 2017.

partners': Nederland, de Nederlandse Antillen, en Suriname. In het Statuut stond dat deze drie landen 'de eigen belangen zelfstandig behartigen en op voet van gelijkwaardigheid de gemeenschappelijke belangen verzorgen en wederkerig bijstand verlenen'.¹⁷ De gelijkwaardigheid zou echter fictief blijken, want Nederland bleef de touwtjes in handen houden. Dit zag Huiswoud aankomen: volgens hem was het Statuut enkel een voortzetting van de koloniale banden. Hij gaf de voorkeur aan complete onafhankelijkheid.¹⁸ De V.O.S. organiseerde in deze periode lezingen en flyeracties om zich uit te spreken tegen de komst van het Statuut. Hoewel Huiswoud in Amsterdam niet sprak over zijn communistische verleden, werkte de Vereniging in die tijd ook samen met de Communistische Partij van Nederland (CPN).¹⁹ Uiteindelijk zou de CPN de enige Nederlandse politieke partij in de Tweede Kamer zijn die tegen het Statuut stemde, 'omdat dit de koloniale status van Suriname en de Nederlandse Antillen alleen maar zou bestendigen'.²⁰

Huiswoud gebruikte zijn uitgebreide netwerk, dat hij in de loop van zijn leven had opgebouwd, om lezingen te organiseren over uiteenlopende onderwerpen. Vooral zwarte Amerikaanse activisten en intellectuelen zoals W.E.B. Du Bois, Richard Wright en James Baldwin spraken in het gebouw van de V.O.S.

*De gelijkwaardigheid
zou echter fictief
blijken, want
Nederland bleef
de touwtjes in
handen houden.*

in Amsterdam.²¹ Hermina Huiswoud onderhield een hechte vriendschap met de Amerikaanse dichter Langston Hughes.²² Hughes was een van de bekendste schrijvers uit de *Harlem Renaissance*, de emancipatoire Amerikaanse beweging waar ook Otto en Hermina onderdeel van uitmaakten. Zodoende vormde de V.O.S. niet langer een ontmoetingsplek voor rijke Surinamers in Nederland, maar diende deze eerder als een internationale *hub* voor antiracistische activisten.

Onder Huiswouds voorzitterschap publiceerde de V.O.S. ook het maandelijks blad *De Koerier*. Hoewel het tijdschrift slechts uitkwam van oktober 1954 tot en met oktober 1956, poogde de redactie het bereik van *De Koerier* te maximaliseren. Tussen de 250 en de 300 gestencilde kopieën van het tijdschrift werden verdeeld onder leden van de V.O.S. en Surinaamse politici, ambtenaren, en vakbondsmensen.²³

Artikelen in *De Koerier* bespraken – vooral in het Nederlands, soms in het Sranantongo – een grote variëteit aan onderwerpen. Deze waren bijna altijd gerelateerd aan sociaaleconomische problemen en sociale rechtvaardigheid. De redactie van *De Koerier* toonde zich begaan met Caraïbische ontwikkelingen en antikoloniale Surinaamse sentimenten, en besteedde veel aandacht aan het in haar ogen verwerpelijke Statuut.²⁴ In *De Koerier* werd ook ruimschoots aandacht geschonken aan dekolonisatiebewegingen in Afrika: er werd gepubliceerd over de onafhankelijkheidsstrijd in Algerije en Ghana, en over de apartheid in Zuid-Afrika.²⁵ Segregatie en de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten, waar Huiswoud zich sterk mee verbonden voelde, kregen ook veel aandacht.²⁶

Huiswoud bleef een actieve en ondernemende voorzitter van de V.O.S. tot zijn dood in februari 1961. Een maand voor zijn dood

Afb. 4 Otto Huiswoud (links) en de Jamaicaans-Amerikaanse dichter Claude McKay tijdens het vierde congres van de Communistische Internationale in 1922 in Moskou. Foto door onbekende maker, 1922. Collectie Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archive, New York.

bereikte Huiswoud het nieuws dat de Congolese antikoloniale politicus Patrice Lumumba was vermoord. Vanaf zijn sterfbed organiseerde Huiswoud voor de laatste keer een protestactie en gaf hij instructies aan zijn opvolger om de moord te veroordelen in een publieke toespraak.²⁷

Na Huiswouds overlijden werd zijn nalatenschap meermaals publiekelijk besproken. In 1988 organiseerde de V.O.S. een herdenkingsbijeenkomst op de 95ste verjaardag van Huiswoud. De communistische krant *De Waarheid* deed hiervan verslag en schreef: 'op de bezinningsavond werd duidelijk gemaakt, dat [Huiswoud] een bescheiden, integer en toegewijd werker was ten dienste van de onderdrukten'.²⁸ Een aantal jaar later, in november 1993, publiceerde *Het Parool* een postuum profiel over Huiswoud. 'Hij was misschien geen groot spreker, niet iemand die massabijeenkomsten bezielde, maar hij had wel ruggegraat, die rustige comrade Billings'.²⁹ Comrade Billings was het pseudoniem van Huiswoud toen hij in Moskou was voor het vierde congres van de Communistische Internationale in 1922.

The Black Archives

In Amsterdam gebruikte The Black Archives de nalatenschap van Huiswoud tijdens een van hun

exposities.³⁰ Mitchell Esajas en Jessica de Abreu, twee initiatiefnemers van de The Black Archives, beschrijven de organisatie als een alternatief archief waar niet alleen historische documenten worden bewaard, maar waar ook de nadruk ligt op het tentoonstellen van emancipatoire verhalen die niet standaard onderdeel uitmaken van het Nederlandse collectieve geheugen.³¹ 'We kijken naar de geschiedenis vanuit een ander perspectief, een waarin het kolonialisme en verzet daartegen centraal staan', aldus Esajas.³²

Toen The Black Archives zich in 2016 vestigde in het gebouw van de V.O.S. aan de Zeeburgerdijk, vonden de organisatoren een grote hoeveelheid persoonlijke documenten van Hermina en Otto Huiswoud. Ze deden meer onderzoek naar het echtpaar, vonden hun levensverhaal inspirerend, en wilden hun bevindingen delen met een breder publiek.³³ Via deze persoonlijke documenten organiseerde The Black Archives een tentoonstelling waar bezoekers een historische tour kregen langs de levens van de Huiswouds, van het Surinaamse begin, via de Amerikaanse jaren, tot aan het voorzitterschap van de V.O.S.

De organisatoren nodigden ook drie Surinaams-Nederlandse artiesten uit om kunstwerken te maken geïnspireerd op het verhaal van de Huiswouds. Deze kunstwerken toonden hoe

Afb. 5 Hermina en Otto Huiswoud. Foto door onbekende maker, 1955. Collectie Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archive, New York.

Afb. 6 Schildering van Hermina en Otto Huiswoud bij het gebouw van de Vereniging Ons Suriname in Amsterdam. Foto: The Black Archives, Maartje Strijbis, 2017.

de levens van dit echtpaar verbonden waren aan hedendaagse vormen van discriminatie.³⁴ De tentoonstelling liet zien dat activisme tegen racisme en andere vormen van uitbuiting in Nederland een lange geschiedenis kent, en herinnerde de bezoekers aan het feit dat veel vormen van onderdrukking waar de Huiswouds tegen streden, nog steeds bestaan in de huidige maatschappij.

Door te benadrukken dat kritiek op sociale onrechtvaardigheid en koloniale verhoudingen in de Nederlandse maatschappij een lange geschiedenis heeft, probeert The Black Archives de Nederlandse visie op het verleden bij te sturen. Otto en Hermina Huiswoud horen ook bij de collectieve Nederlandse geschiedenis en verdienen een plaats in ons denken en schrijven hierover. Wat The Black Archives met de tentoonstelling van de Huiswouds deed, kan aangeduid worden als *memory work*, of herinneringswerk. De antropoloog Johannes Fabian

schreef dat zowel het beeld van, als de herinneringen aan, het verleden geen neutrale zaken zijn. Integendeel, herinneren is beïnvloedbaar en heeft de potentie om kritisch en subversief te zijn. Zodoende kunnen menselijke herinnering en onze blik op het verleden worden aangepast.³⁵ The Black Archives poogde met de tentoonstelling de Nederlandse blik op het verleden, het Nederlandse collectieve geheugen te veranderen zodat ook de Huiswouds er onderdeel van uitmaken.

In de rol die de nalatenschap van Huiswoud in deze tentoonstelling speelde, viel Huiswouds verbindende kracht opnieuw op. Waar Huiswoud tijdens zijn leven in Amsterdam verbindingen legde, doet zijn erfenis dat ook, op dezelfde plek. The Black Archives verbond zijn nalatenschap aan problemen uit het heden. Door het verhaal van Otto en Hermina

Huiswoud te vertellen, wordt het Nederlandse collectieve geheugen inclusiever.

Conclusie

Otto Huiswoud vormde een veelzijdige brug tussen verschillende werelden, zowel tijdens zijn leven als erna. In zijn Amsterdamse jaren als voorzitter van de Vereniging Ons Suriname verbond hij de ooit conservatieve vereniging met globale emancipatoire bewegingen. Hij maakte zich hard tegen het Statuut, sprak zijn steun uit

voor internationale dekolonisatiebewegingen, en nodigde bekende activisten uit om lezingen te geven. In het heden gebruikt The Black Archives de nalatenschap van Otto en Hermina om mensen in Nederland te verbinden met de strijd tegen dezelfde onrechtvaardigheden waar de Huiswouds tegen streden. Wij kunnen ook eer doen aan deze nalatenschap door Otto en Hermina op te nemen in het bredere verhaal van de Nederlandse geschiedenis.

Afb. 7 Otto Huiswoud achter een piano. Foto door onbekende maker, 1959. Collectie Tamiment Library and Robert F. Wagner Labor Archive, New York.

Muziek en migratie

De Javaans-Surinaamse gamelan in Den Haag

Het samen maken van muziek kan gezien worden als het uitdragen en creëren van een gedeelde identiteit. In diasporagemeenschappen verbindt muziek mensen met verre landen, betekenisvolle herinneringen en familieleden die elders wonen. Voor Hollanders met een Javaans-Surinaamse achtergrond roept de muziek van de gamelan, een traditioneel Indonesisch orkest van slaginstrumenten, de geschiedenis van drie continenten op: Azië, Zuid-Amerika en Europa. Dit artikel bespreekt de ontwikkeling en hedendaagse betekenis van de Javaans-Surinaamse gamelantraditie voor muzikanten en luisteraars in Den Haag. Het bestuderen van de overlevering van muziek en muziekinstrumenten geeft ons een dieper inzicht in een migratiegeschiedenis die Holland met de Caraïben verbindt.¹

Het is september 2018. In Den Haag wordt een buurthuis omgetoverd tot een Javaanse omgeving. Verschillende generaties hebben zich hier verzameld om een wajang kulit, een schimmen-spel met leren poppen, bij te wonen. De aanleiding is een Bersih Desa, een Javaanse traditie om de godin van de vruchtbaarheid Dewi Sri te bedanken. Letterlijk betekent Bersih Desa het schoonmaken van het dorp, maar ook in figuurlijke zin worden de deelnemers en hun omgeving gereinigd door activiteiten zoals het poppenspel en een slametan (rituele feestmaaltijd). De feestvierders in Den Haag wacht een tweedaags evenement met muziek, dans, vechtkunst, een voetbalwedstrijd, het wajangspel en de slametan met pittig, geurig eten bereid door een lokale warung. Naast de feestelijkheden wordt er een schoonmaakactie georganiseerd in een Haagse wijk.

In een wajangspel houden de poppen zich bezig met dramatische gevechten en heldhaftige daden en soms vermaken zij het publiek met grove grappen in alledaags Javaans. Hier in Den Haag spreken de poppen – net als het aanwezige publiek – niet alleen Javaans maar ook Nederlands en zelfs Sranantongo (Surinaams). De organisator van dit evenement is de sociaal-culturele stichting Rukun Budi Utama (RBU, of ‘verenigd werken aan een mooi streven’ in het Javaans). Deze stichting heeft als doel Surinamers met Indonesische, of zoals het in Suriname genoemd wordt ‘Javaanse’, afkomst te ondersteunen. Alle leden van de Haagse muziekgroep Bangun Tresna Budaya, die het poppenspel begeleiden, hebben een Surinaamse achtergrond. Onder muzikale leiding van de dalang (poppenspeler) Harrie Djojowikromo en muzikant Orlando Kromopawiro spelen zij de

Afb. 1 Gamelanorkest Bangun Tresna Budaya speelt bij Bersih Desa in Den Haag onder leiding van R. Harrie Djojowikromo en Orlando Kromopawiro. Foto: E.H. Clark, 2018.

gamelan, een traditioneel Indonesisch orkest van slaginstrumenten.

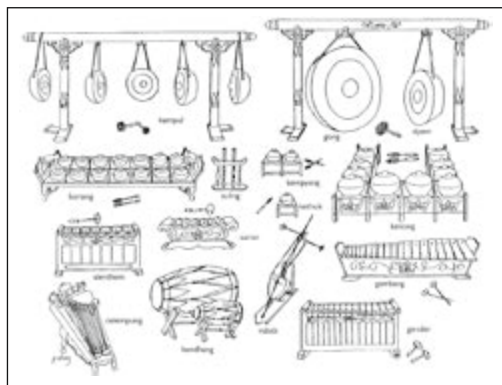
Zoals ik in dit artikel zal beschrijven, werden de gamelaninstrumenten en -muziek meegenomen door de contractarbeiders die eind 19de eeuw van Java naar Suriname migreerden. Op Surinaamse plantages groeide deze traditie uit tot een populair tijdverdrijf van de arbeiders en daarnaast gaf het verbinding aan een nieuw gevormde gemeenschap. Tussen 1970 en 1980, rond de onafhankelijkheid van Suriname, kwamen veel Surinamers naar Nederland. Ik onderzoek in dit artikel hoe de Javaans-Surinaamse gamelantraditie zich in Holland heeft ontwikkeld en wat de betekenis van deze muziek is voor haar spelers en haar publiek.

Gamelanmuziek

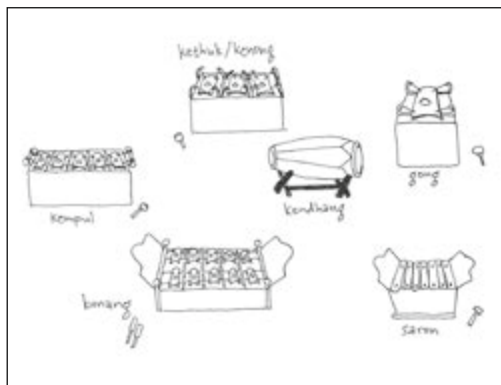
De gamelan bestaat uit een verzameling van metalen instrumenten gestemd op een toonschaal van maximaal zeven tonen. De instrumenten variëren van kleine rinkelende toetsinstrumenten en keteltjes die samen een toonladder vormen, tot een enorme hangende gong met een lage toon. Voor het maken van gamelanmuziek moeten

meerdere mensen tegelijkertijd met hamertjes en gongkloppers op de verschillende instrumenten spelen. Samen vormen de slaginstrumenten een geheel aan melodieën. De verschillende instrumenten scheppen een gelaagdheid en complexiteit aan klanken, die een melodisch patroon creëren. Hierbij dient de grote gong om een punt aan het eind van elke muzikale zin te zetten. In Indonesië bestaan er veel gamelantradities en -vormen. Deze zijn afkomstig uit dorpen en steden van Oost- tot West-Java, maar ook Sumatra, Bali en Lombok hebben eigen gamelantradities. De stijl die buiten Indonesië het bekendst is, komt uit de kraton (paleizen) in Yogyakarta en Surakarta te Midden-Java. Deze stijl bestaat uit een groot aantal instrumenten van brons, een duur materiaal dat geassocieerd wordt met de koninklijke kraton. Deze grote gamelan is vaak te zien bij podiumkunsten zoals dans en poppenspel.

Aan het eind van de 19de eeuw werd de gamelan breder bekend door het werk van Nederlandse etnologen in toenmalig Nederlands-Indië. Een goed voorbeeld is het levenswerk *Java* (1875-1884) van de Indoloog Pieter J. Veth, dat

Afb. 2 Een Midden-Javaans gamelanorkest bestaat uit een groot aantal – voornamelijk – bronzen instrumenten. Tekening door Peggy Choy, 1984. Particuliere collectie.

Afb. 3 Een Javaans-Surinaams gamelanorkest is kleiner dan dat in Midden-Java. De instrumenten zijn meestal van ijzer gemaakt. Tekening door E.H. Clark, 2020.

een uitgebreid hoofdstuk over poppenspel, gamelanmuziek en dans bevat. In de 20ste eeuw kwam de vergelijkende muziekwetenschap op als discipline. In die context bestudeerden onder andere Jaap Kunst en Johan Sebastian Brandts Buys verschillende gamelanstijlen in Nederlands-Indië, met name de kratonstijl. Kunst beschreef in zijn werk *De toonkunst van Java* (1934) systematisch de uiteenlopende gamelans in steden en dorpen. De werken van Kunst en Brandts Buys vertegenwoordigen het gedachtengoed uit die tijd dat oosterse kunsten en culturen niet alleen waardeerde, maar het ook, beïnvloed door het Darwinisme, beschouwde als een minder ontwikkelde vorm van beschaving dan die in het Westen.

De gamelan in Suriname

In 1863 werd de slavernij in Suriname officieel afgeschaft, hoewel de duizenden slaafgemaakte mensen van Afrikaanse afkomst nog tien jaar op dezelfde plantages moesten doorwerken. Daarna werd hun werk door een nieuw systeem vervangen om de plantagelandbouw te kunnen behouden. Het Nederlandse koloniale gouvernement stelde een systeem van contractarbeid uit China, Brits-Indië en Nederlands-Indië voor als oplossing. Hoewel de arbeiders technisch

gezien vrij waren, was het werk zwaar, het loon laag en waren de omstandigheden slecht. In 1875 kwamen de eerste Brits-Indiërs als contractarbeiders naar Paramaribo. Zij konden klachten indienen via de vertegenwoordigers van de Britse overheid in Suriname. Dit leidde uiteindelijk tot het 'rekruteren' van arbeiders uit Nederlands-Indië, omdat zij al onderdanen waren van het Nederlandse Koninkrijk. In 1890 kwamen de eerste vijf schepen met in totaal bijna honderd mensen uit Nederlands-Indië aan in Suriname. Uiteindelijk werden er bijna 33.000 mensen overgebracht om te werken op de Surinaamse plantages.

De meesten van hen hadden een vijfjarig contract om te werken op een specifieke plantage gelegen langs de Surinaamse rivieren, zoals de suikerplantage Mariënborg aan de Commewijne. Maar na die vijf jaar konden de meeste mensen de terugreis naar hun thuisland niet betalen, dus bleven de contractarbeiders meestal in Suriname. Na afloop van het contract bleven de arbeiders dichtbij de plantages wonen om daar seizoenswerk te verrichten in ruil voor een laag loon, of zij vestigden zich daar als kleine boeren. Gedurende de 20ste eeuw verhuisden veel van hen naar Paramaribo om werk te vinden buiten de agrarische sector.

Afb. 4 Op de voormalige plantage Mariënborg staat een monument ter nagedachtenis aan de eerste contractarbeiders die uit Indonesië naar Suriname zijn gereisd. Foto: E.H. Clark, 2015.

Tegenwoordig wonen er ruim 75.000 Surinamers van Indonesische afkomst in Suriname.² Zij staan bekend als ‘Javaanse’ Surinamers, omdat hun voorouders voornamelijk op Java waren geworven. Maar in werkelijkheid kwamen hun voorouders ook uit andere plekken in Nederlands-Indië: van Sumatra tot Madura. Zij hadden onderling dus verschillende religies en spraken meerdere talen. Op de schepen naar Suriname en eenmaal op de plantages ontwikkelde een samengesmolten, gedeelde culturele traditie, die de mensen uit Nederlands-Indië een gevoel van solidariteit en eenheid gaf.

Muziek was hier ook een onderdeel van: in 1903 kwamen, voor zover bekend, de eerste gamelaninstrumenten aan in Suriname.³ Deze instrumenten werden geïmporteerd door de Nederlandsche Handel-Maatschappij vanuit Semarang naar plantage Mariënborg om de arbeiders een ‘deugdzame’ tijdsbesteding te

geven. Deze gamelan bleef echter onder de controle van het plantagebestuur. Als reactie hierop maakten Javaanse mensen op de nabijgelegen plantages hun eigen handgemaakte gamelan-sets van oud ijzer die zij stemden op de instrumenten in Mariënborg. Enkele decennia later waren er overal waar Javaanse mensen woonden in Suriname, van het westelijke Nickerie tot het oostelijke Moengo, kleine gamelanorkesten te vinden. In zijn publicatie *Het ontstaan van de Javaans-Surinaamse gamelaninstrumenten en -cultuur* beschrijft Harrie Djojowikromo, de dalang in Den Haag, deze geschiedenis op ontroerende wijze: van de tranen van heimwee van de arbeiders bij het horen van de eerste gamelan in Suriname in 1903 tot de ‘piekjaren’ van de Surinaamse gamelan in de jaren vijftig en zestig.⁴

Een van mijn onderzoeksvragen is hoe deze traditie kon voortbestaan in Suriname en later in Nederland. Europese muziekwetenschap,

koloniale politiek en de waardering van verschillende culturen spelen hier allemaal een rol in. Een belangrijke gebeurtenis in deze geschiedenis is de verandering van het bestaande assimilatiebeleid met betrekking tot de verschillende migrantengroepen in Suriname onder gouverneur Johannes C. Kielstra (gouverneur van 1933 tot 1944).⁵ Kielstra had een opleiding als Indoloog in Nederland gevolgd en vervolgens ervaring opgedaan als ambtenaar in Nederlands-Indië; hij was dus bekend met de Javaanse taal en cultuur. Het eerdere beleid dwong de net vrijgemaakte slaafgemaakte mensen te assimileren. Dit hield onder andere in dat zij het christelijke geloof aan moesten nemen en de Nederlandse taal moesten leren en gebruiken. Kielstra stelde nu een beleid in waarbij raciale, etnische en culturele verschillen

werden erkend en zelfs werden vastgelegd in de koloniale wetgeving. Dit betekende ook dat de Javaanse en andere Aziatische inwoners, in plaats van gedwongen te assimileren, nu juist werden gestimuleerd om hun eigen tradities voort te zetten, in aparte gemeenschappen te leven, en te trouwen volgens hun gebruiken en rituelen.

Deze nieuwe koers schrijf ik toe aan de verschillende manieren waarop de Aziatische en Afrikaanse mensen en hun cultuur door het koloniale bestuur werden gezien. De vraag is eigenlijk, afgezien van Kielstra's eventuele persoonlijke voorkeuren, wat de Europeanen überhaupt erkenden als cultuur. In de vroege zestiende eeuw werd de Afrikaanse cultuur in het algemeen door Europeanen als onbekend, magisch en eng gezien. Het beleid was daarom

Afb. 5 Na de introductie van gamelaninstrumenten in Suriname in 1903 hadden Javaanse arbeiders de mogelijkheid gamelanmuziek te horen en zelfs te spelen. Hier poseren contractarbeiders met gamelaninstrumenten op de suikerplantage Mariënborg. Foto: Augusta Curiel, c. 1915. Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam.

gericht op controle en straf. Zo was bijvoorbeeld de wintireligie tot in de jaren zeventig verboden in Suriname. Dit stond in contrast met de veel grotere Europese kennis over de Aziatische culturen en met name de Javaanse cultuur. Hoewel Aziatische culturen werden gezien als exotisch en primitief, stonden zij in de ogen (en oren) van de Europeanen dichterbij westerse cultuur dan de Afrikaanse. Kielstra en andere Nederlandse koloniale beleidsmakers in Suriname gebruikten hun culturele kennis om de omstandigheden van de Javaanse arbeiders aan te passen en zoveel mogelijk een Indisch leven in Suriname te recreëren. Dit was vooral bedoeld om de arbeiders te verleiden in Suriname te blijven. Een onbedoeld gevolg van het nieuwe beleid was dat de Javaanse gemeenschap haar cultuur kon behouden en de gamelantraditie zich verder in Suriname ontwikkelde.

Naar Holland

Tussen 1890 en 1975 groeide de populatie van de Javaanse Surinamers zowel in de buurt van de plantages als in de hoofdstad en op andere plekken in het land. Door de politieke spanningen en economische instabiliteit rondom het Surinaamse onafhankelijkheidsproces in 1975 en de latere militaire coup van 1982, verhuisden tienduizenden Surinamers van verschillende etnische groepen naar Nederland. Wie emigreerde tussen 1975 en 1980 behield het Nederlander-schap. Zij hoopten dat dit hun een betere toekomst zou bieden.

In Nederland zochten Surinamers vaak familieleden op die daar al woonden. Door deze migratiepatronen ontstonden er gemeenschappen van Javaanse Surinamers in de grote Nederlandse steden zoals Den Haag, Amsterdam en Rotterdam. Voor nieuwkomers was de migratie naar Nederland vaak lastig. Ze moesten zich aanpassen, niet alleen aan het koude klimaat, maar ook aan een nieuwe, onbekende maatschappij en zij voelden zich niet altijd welkom. Vooral oudere mensen spraken thuis vaak Javaans en

Afb. 6 Bij Stichting Rukun Budi Utama in Den Haag leerde gamelankenner Soepardi Wirjosoeparto een jonge Orlando Kromopawiro de *bonang penerus* te spelen. Zij zijn beiden in Suriname geboren en naar Nederland geëmigreerd. Foto: Archief Stichting Rukun Budi Utama, Persoonlijke collectie Orlando Kromopawiro.

sommige beheersten de Nederlandse taal niet goed.⁶ Lokale Javaanse organisaties, zoals RBU die in 1976 in Den Haag werd opgericht, hielpen deze mensen met het vinden van werk, de Nederlandse taal te leren, en om beter te integreren.

De kennis over de in Suriname ontwikkelde gamelantraditie reisde mee van de Surinaamse plantages naar Nederland. In Holland vervulde de gamelanmuziek wederom verschillende rollen: van vermaak tot belangrijke ondersteuning bij culturele rituelen. Enkele kennisdragers functioneerden als sleutelfiguren in het bouwen van een gamelancultuur in Nederland. Toiman Dijkromo, een ervaren gamelanspeler, is hier een goed voorbeeld van. Hij verhuisde van Nickerie naar Den Haag en richtte daar een gamelanorkest op met instrumenten die hij zelf in Suriname had gemaakt en naar Holland meenam. Pak Toiman⁷ leerde studenten zoals Orlando Kromopawiro de techniek van het maken en het bespelen van de gamelaninstrumenten. Pak Orlando is nu de muzikale leider van twee gamelanorkesten in Den Haag: Witing Klapa (dat een mix van Surinaamse en Midden-Javaanse gamelanmuziek speelt)

en Bangun Tresna Budaya (dat alleen in de Surinaamse stijl speelt). De muzikanten van Bangun Tresna Budaya spelen nog steeds op de instrumenten van Pak Toiman, die door de jaren heen opnieuw gestemd en geschilderd zijn. Zo gaat het Javaans-Surinaamse muzikale leven door in Holland.

Muzikale betekenissen

Vaak wordt aangenomen dat de identiteit van individuen, zowel in de etnisch diverse Caraïben als in het multiculturele Europa, iets statisch en onveranderlijks is: een wereldbeeld en een saamhorigheidsgevoel dat één op één geërfd wordt van de voorouders. Maar in werkelijkheid worden individuele en collectieve identiteiten steeds opnieuw geconstrueerd in sociale omgevingen, zoals tijdens de viering van de Bersih Desa in Den Haag. Op zulke bijeenkomsten komen mensen samen om verschillende onderdelen van hun identiteit te vieren. In het geval van de Bersih Desa is dat hun gedeelde Indonesische geschiedenis, de persoonlijke Surinaamse connecties en hun toekomst in Nederland. Het samen luisteren en maken van muziek vormt hun identiteit, en laat zien wat het betekent om een Javaanse Surinamer in Holland te zijn.

De manier waarop muzikanten en luisteraars de gamelanmuziek beschrijven laat zien hoe het verleden, zoals de Javaans-Surinaamse migratiegeschiedenis, nog steeds doorklinkt in het heden. Ten eerste verschilt een klein Surinaams gamelanorkest sterk van de Midden-Javaanse kratontraditie, waar grote groepen lange, meditatieve stukken spelen op koninklijke bronzen instrumenten. Deze kratontraditie is het meest bekend buiten Indonesië. De muzikale kenmerken van de Surinaamse gamelan zijn meer verbonden met de verschillende stijlen afkomstig uit Javaanse dorpen. De muziekstukken zijn korter, levendiger en de instrumenten worden, in tegenstelling tot de kratontraditie, ook soms van ijzer gemaakt. Op die manier reflecteren de

materiële en muzikale kenmerken van het Surinaamse gamelanorkest, de bescheiden afkomst van de voorouders van hen die het nu bespelen.

Ten tweede kan de luisteraar een connectie tussen de zelfgemaakte instrumenten en de plantage geschiedenis in Suriname horen. In het geluid van de ijzeren instrumenten, gemaakt van schrootmetaal dat gesprokkeld werd op plantages en later in de grote fabrieken, kan men inventiviteit onder slechte omstandigheden horen. Hieruit spreekt een overlevingsvaardigheid die deze arbeiders uit Nederlands-Indië deelden met de slaafgemaakten die voor hen op deze plantages werkten. Ook zij namen muziek, geloof, gebruiken en medische kennis mee en gaven die door van generatie op generatie. Op de Surinaamse plantages overleefde niet alleen de gamelantraditie, maar ook een Indonesische levensstijl met haar sociale en culturele gebruiken tienduizenden kilometers van de plaats van oorsprong.

Een derde manier waarop de Javaans-Surinaamse migratiegeschiedenis in de gamelan doorklinkt is de verscheidenheid aan regionale stijlen die de Javaans-Surinaamse gamelanstijl bevat. Dit vindt zijn oorsprong in het feit dat de contractarbeiders uit verschillende delen van Nederlands-Indië kwamen, en niet alleen van (Midden-)Java. De diversiteit aan stijlen werd versterkt doordat de kennis van het repertoire van de contractarbeiders niet was opgeschreven en dus alleen afkomstig was uit hun geheugen: zo stond het open voor nieuwe ideeën en invloeden. Volgens sommigen heeft de Surinaamse stijl zelfs een 'swingend' en dynamisch Caraïbisch gevoel.⁸

Pak Orlando vertelde mij dat door deze specifieke migratiegeschiedenis elk Javaans-Surinaams gamelanorkest net iets anders klinkt, gebaseerd op de persoonlijke herinneringen, kennis en achtergrond van de orkestleider. Een andere reden voor de ontwikkeling van diverse stijlen is de concurrentie tussen gamelangroepen, met name tijdens de piekjaren in de

jaren vijftig en zestig van gamelan in Suriname. Toen concurreerden meerdere groepen met elkaar door een eigen kenmerkende stijl te ontwikkelen om publiek, optredens, en inkomsten te verwerven. Pak Orlando zelf combineert zijn kennis van de Midden-Javaanse gamelan met de kennis die hij van zijn Surinaams-Javaanse leraren kreeg. Het ensemble Witing Klapa dat Pak Orlando nu leidt (opgericht in 2004 door Hermine en Wim Kromoredjo), heeft dus een unieke stijl die helemaal vanuit Den Haag terug te traceren is naar het thuisdorp van de leraar van Pak Orlando's leraar: Blitar op Oost-Java.

Muziek helpt ons met het vertellen van onze gedeelde verhalen: wie zijn wij, en hoe zijn we hier gekomen? Het geluid van een Javaans-Surinaamse gamelan weerspiegelt de omstandigheden waaronder het ontstaan is. De schaarste aan materialen, de orale traditie waarmee de gamelan is doorgegeven en de vermenging van diverse invloeden hebben allemaal bijgedragen aan het unieke geluid van deze muzikale traditie. Op weg van Indonesië naar Suriname en later naar Holland hebben de instrumenten, het repertoire en de stijl zich ontwikkeld en nieuwe betekenissen verworven. Het verschil tussen een Midden-Javaanse kratongamelan en een Javaans-Surinaamse dorpsgamelan staat dan ook symbool voor de uiteenlopende

verhalen die voortkomen uit collectieve ervaringen, zowel negatieve als positieve. De geschiedenis van de gamelan geeft invulling aan wat deze klanken nu betekenen voor spelers en luisteraars.

De Surinaams-Javaanse gamelan als Nederlands erfgoed

In de 21ste eeuw dreigt de Javaans-Surinaamse gamelantraditie verloren te gaan. In Nederland zijn er nog zeven actieve groepen: twee in Den Haag, twee in Amsterdam, en één in Rotterdam, Eindhoven en Delfzijl. Veel van de huidige muzikanten behoren nog tot de eerste generatie migranten uit Suriname en er is niet veel aanwas van jonge spelers. In Suriname zelf zijn er nog slechts zes actieve groepen en nog maar weinig mensen die gamelankennis kunnen overdragen. Ook de moeilijke economische omstandigheden van het laatste decennium beperken budgetten voor evenementen, zoals trouwerijen en verjaardagsfeesten, waarbij gamelanorkesten vroeger vaak optraden. Daarnaast houden de jongere generaties zich tegenwoordig bezig met andere vormen van ontspanning.

Daarom zijn er verschillende initiatieven ontstaan om de Javaans-Surinaamse culturele tradities en geschiedenis te behouden, vooral in Nederland. Een belangrijke rol wordt gespeeld door socioloog Hariëtte Mingoën, voormalige

Afb. 7

De instrumenten die nu gebruikt worden door gamelanorkest Bangun Tresna Budaya zijn de opnieuw gestemde en geschilderde instrumenten van wijlen gamelankenner Toiman Dijokromo uit Suriname.

Foto: E.H. Clark, 2018.

Afb. 8 Een Surinaams gamelanorkest begeleidt een wajangspel in Lelydorp, Suriname. In tegenstelling tot de spelers op Java zitten de leden van dit orkest op stoelen.
Foto: E.H. Clark, 2015.

voorzitter van RBU en sinds 2000 ook voorzitter van Stichting Comité Herdenking Javaanse Immigratie, die bijdraagt aan boeken en documentaires over de Javaans-Surinaamse cultuur.⁹ In 2018 leidde zij het initiatief 'Javanen in de Nederlandse Polder', waarin interviews, foto's, films en krantenartikelen werden verzameld om te schenken aan het Haags Gemeentearchief. Hiermee werden deze persoonlijke verhalen en herinneringen onderdeel van de officiële geschiedenis van Den Haag.

In 2021 werd, dankzij de inspanningen van Mingo en een netwerk van gamelanbeoefenaars in Nederland, de Javaans-Surinaamse gamelantraditie toegevoegd aan de officiële lijst van Nederlands Immaterieel Cultureel Erfgoed. Zo kwam deze traditie naast Hollandse tradities zoals folkloredans, het molenaarsambacht, en het maken van boerenkaas te staan.¹⁰ De bedoeling hiervan is de bekendheid van de gamelantraditie te vergroten en daardoor bestendig te maken voor de toekomst. Daarnaast hopen de deelnemende gamelanbeoefenaars jongeren aan te trekken en hen te enthousiasmeren voor deze traditie. Zo blijft de gamelantraditie ook in de toekomst bestaan.

De erkenning van de gamelantraditie is ook verbonden met actuele discussies over koloniaal erfgoed. Deze discussies concentreren zich vooral op materiële voorwerpen in de collecties van Europese musea. De vragen die hierbij opkomen

zijn: kan immaterieel erfgoed onderdeel zijn van koloniaal erfgoed, en als dat zo is, wat betekent het om de Javaans-Surinaamse gamelan als Nederlands erfgoed te erkennen? Voor veel Javaanse Surinamers in Nederland is dit een belangrijke stap in de erkenning van hun cultuur en migratiegeschiedenis binnen de Nederlandse historie. Het verhaal van Indonesische contractarbeiders in Suriname is een onderdeel van het grote verhaal van Nederland. Door de tonen en melodieën van de Javaans-Surinaamse gamelan leeft deze unieke geschiedenis door tot in het heden.

Als onderdeel van een postkoloniale gemeenschap moet men vaak balanceren tussen het integreren in de dominante samenleving en het behouden van een eigen identiteit en cultuur. Muziek is een belangrijk onderdeel hiervan. Tijdens de Haagse viering van Bersih Desa, die elk jaar plaatsvindt, geven Javaanse Surinamers uiting aan hun deel van de Hollandse samenleving: een van de vele manieren om Hagenaar te zijn. Het uitvoeren van deze muzikale traditie dient zowel als viering van een collectieve identiteit, als herinnering van haar oorsprong in trans-Atlantische koloniale migratie en plantage-arbeid. Dit alles was te horen in de tonen van de ijzeren gamelan die in 2018 in Den Haag weerklonken. De grote gong galmt door tot voorbij de laatste melodische noten en ebt weg in het gezellige feestgedruis.

HOLLAND BLOC

Afb. 1 Waarschijnlijk is Cupido of Sideron op deze schets van Hendrik Pothoven afgebeeld. De kunstenaar zal de twee jonge mannen later op een schilderij met Willem V vastleggen (zie afb. 7). Tekening door Hendrik Pothoven, 18de eeuw. Collectie Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam.

Een ‘cadeautje’ uit Curaçao voor Willem V¹

Esther Schreuder

Op schilderijen, prenten en tekeningen zijn naast leden van de familie Van Oranje regelmatig zwarte jongens afgebeeld. Na jarenlang onderzoek blijken er talloze sporen van deze jongens te zijn achtergelaten in de archieven. Van een van hen, Guan Anthony Sideron uit Curaçao, zijn zelfs tientallen handgeschreven documenten boven water gekomen. Wie was deze Sideron aan het hof van Willem V met zijn elegante handschrift?

GUAN ANTHONY SIDERON IN BEELD

Begin 1763 werd de zevenjarige Curaçaose jongen Guan Anthony Sideron opgenomen in de hofhouding van de aankomende stadhouder Willem V (afb. 1). Drie jaar later werd een iets jongere collega, Willem Frederik Cupido van de kust van Guinea (West-Afrika), toegevoegd aan de hofhouding en was Sideron niet meer het enige zwarte jongetje aan het hof. Ze waren waarschijnlijk 'cadeautjes' voor de stadhouder, want lange tijd waren mooie, slimme en trouwe kinderen met een Afrikaans uiterlijk gewilde relatiegeschenken in heel Europa. Deze in de Republiek weggegeven of verkochte kinderen kwamen meestal van de kust van Guinea, Suriname of de Antillen. Daar lijkt het schenken van kinderen een gangbare praktijk te zijn geweest

bij gouverneurs en handelshuizen van de West-Indische Compagnie (WIC). Stadhouders Willem V was officieel aangesteld als hoofd van de WIC en de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) toen Sideron en Cupido aan het hof kwamen. Hoewel zij in slavernij verhandeld waren, kregen zij aan het hof goede posities en werden zij daar niet behandeld als slaafgemaakte mensen. Officieel bestond slavernij in de Republiek niet. Het waren niettemin jonge, zwarte kinderen die zonder familie, en daarmee zonder sociaal en financieel vangnet, in een witte wereld terecht kwamen waar alles afhing van relaties. Zeker is dat Cupido en Sideron hun familie nooit meer terugzagen.

Hoe Sideron aan het Haagse hof kwam, is voornog niet bekend. Daarentegen is zeker dat hij uit Curaçao kwam.² Dit eiland was voor de Republiek

Afb. 2 De WIC hield bij welke mensen en kinderen zij in bezit had. Gouverneurs rommelden nogal eens met de kinderen. Ze werden onderhands weggegeven of geruild, zonder dat de ouders daar enige invloed op hadden. Op deze lijst van het bezit op Curaçao uit 1761 staat een jongen met de naam Guan Anthony. Collectie Nationaal Archief, Den Haag, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie, inv.nr. 603; scan 357.

belangrijk als hoofdkwartier van de WIC in het Caraïbisch gebied. Curaçao was een belangrijk verhandelcentrum van slaafgemaakte Afrikanen en een doorvoerhaven voor koloniale producten als suiker, chocolade en koffie.³ De eerste levensjaren van Sideron zijn met een paar zekerheden en aannames te schetsen. Vrijwel zeker is dat hij met de voornamen Guan Anthony is gedoopt. In 1756, het jaar dat Sideron geboren zou zijn, werden op Curaçao meerdere baby's met deze naam geregistreerd in de doopregisters dankzij katholieke priesters met missiedrang. Deze priesters werden door de WIC, met frisse tegenzin, op het eiland toegelaten en mochten kinderen en volwassenen dopen die in slavernij geboren waren of in Afrika slaafgemaakt werden. In de kerkarchieven zijn vele Guan Anthony's terug te vinden en ook bij de bezittingen van de WIC zijn kinderen met deze naam te traceren (zie afb 2). Een van deze Guan Anthony's is naar de Republiek verscheept. De reis van deze kleine jongen op hoogstwaarschijnlijk een handelsschip vol koffie, suiker, cacao of indigo duurde ongeveer twee maanden en was niet zonder gevaar. Onderweg kon men in stormen en orkanen terechtkomen of het slachtoffer worden van kapers. De overgang die hij maakte van het tropische, droge en arme eiland naar het koude en vochtige Holland was gigantisch. Waarschijnlijk was hij al in de Republiek toen aan het eind van 1762 en het begin van 1763 een extreem koude winter het land teisterde. De temperatuur zakte regelmatig onder de min 10 graden Celsius.

Vanaf het moment dat hij bij de familie Van Oranje terechtkwam is zijn werkzame leven tot zijn dood in 1803 vrij nauwkeurig te volgen.⁴ Hij begaf zich in een wereld van materiële weelde en overvloedig voedsel vol met chocolade, thee, koffie, zes soorten suiker, bier en wijn. Een deel van de lekkernijen was voor de bedienden. In plaats van elke dag maïs te eten – wat Sideron waarschijnlijk op Curaçao deed – kon hij nu bij het ontbijt kiezen tussen Duits of Frans brood.

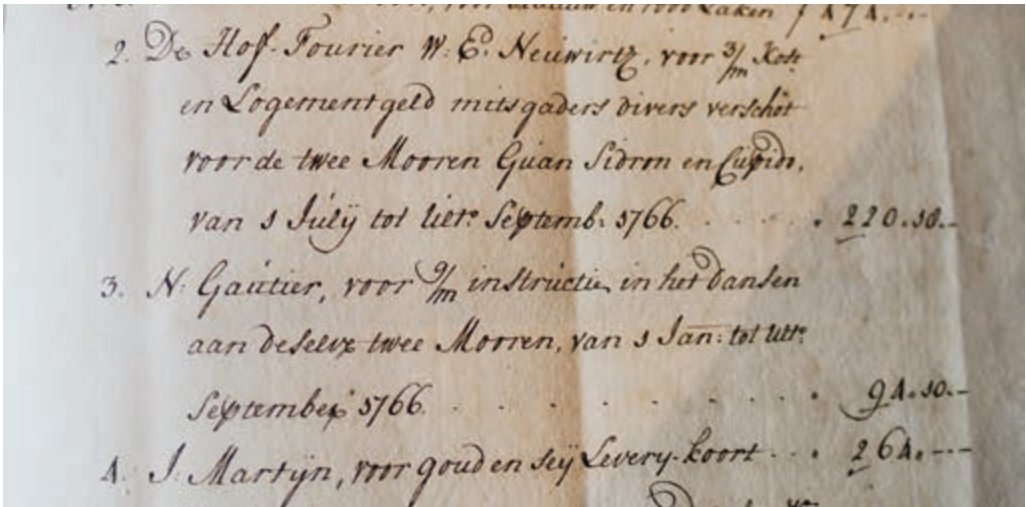
De functie van Sideron in de hofhouding was meteen helder: hij was 'het Moortje' die

Afb. 3 Rond 1767 portretteerde de Haagse kunstenaar Isaac Lodewijk la Fargue van Nieuwland Cupido en Sideron in hun functie als bediende. Vermoedelijk is Sideron hier afgebeeld, die een kopje chocolademelk of koffie brengt, ongetwijfeld met suiker. Dit zijn allemaal producten die via Curaçao naar de Republiek kwamen. Op deze aquarel is goed te zien wat hij droeg. Cupido is ook door de kunstenaar vastgelegd. Aquarel door Isaac Lodewijk la Fargue van Nieuwland, 1767. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 4 In de trein bij de inhuldiging van Willem V zijn op nummer zeven de twee 'Moren' te zien. Detail van een prent door een onbekende maker, 1766. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 5 Er werd niet beknibbeld op de uitgaven voor Sideron. De thesaurier noteerde, met elegante letters, in het financiële overzicht van 1763: 'De Hof Fourier W.C. Neuwirth, wegens diverse gedane betalingen voor de Moor Guan Sideron: 107,50 [gulden].' Het bedrag was voor de maanden april, mei en juni van dat jaar. En bij deze uitgaven bleef het niet. De jongen kreeg een kostbaar opvallend livrei (uniform) in rood, wit en blauw met bijpassend hoofddeksel. De thesaurier noteerde: 'voor een Moore Muts [een tulband]: 3,-' En: 'voor een boeket pluimen tot een Moore Muts: 4,16.' De drie pluimen waren in de kleuren rood, wit en blauw. Ze kregen ook danses zoals in dit document te zien is. Collectie Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, Willem V Batavus, prins van Oranje-Nassau, inv.nr. A31a-32: f. 43.

waarschijnlijk, naast zijn opleiding, meteen professionele taken moest uitvoeren (afb. 3). Zijn belangrijkste opdracht was, net als alle andere livreidragenden, het aanzien van het hof te vergroten. Daarom werden ze ingezet bij parades en in de entourage van de net benoemde jeugdige stadhouder (afb. 4). Wellicht is de positie van Cupido en Sideron, toen ze nog jong waren, het best te beschrijven als kinderen in opleiding (afb. 5). Werkende kinderen waren aan het hof een normaal verschijnsel. Soms bezetten verschillende generaties van een hele familie uiteenlopende functies in de hofhouding.

Zowel Sideron als zijn collega Cupido maakten carrière en stegen flink in de hiërarchie van niet-adellijke bedienden (afb. 6). Sideron werd uiteindelijk eerste kamerdienaar bij Wilhelmina van Pruisen, de vrouw van Willem V. Dit betekende dat hij de verantwoordelijkheid droeg over haar garderobe, haar bezittingen en huishouding, waaronder het ontvangen van gasten (afb. 7 en 8).

In 1795 moest de familie Van Oranje halsoverkop uit Den Haag vluchten naar Groot-Brittannië, omdat de Franse revolutionaire legers de stad naderden. Sideron en Cupido mochten mee. Sideron woonde daarna zeven jaar in Hampton Court Palace vlakbij Londen. In 1802 verhuisde hij naar Oranienstein. Dit was het paleis van Willem V in Duitsland waar Sideron een paar maanden later, in 1803, stierf.

In tegenstelling tot Cupido was Sideron nooit getrouwd en had hij – voor zover bekend – geen kinderen. Zijn bezit werd verdeeld onder Cupido en andere bedienden. In tegenstelling tot de vele nazaten van Willem Frederik Cupido die nu in Nederland leven, bestaat Siderons nalatenschap vooral uit sporen in de archieven. Zowel Sideron als Cupido komen in honderden, zo niet duizenden, documenten voor. Sideron had bovendien een mooi handschrift en schreef ook namens Willem V en Wilhelmina van Pruisen (afb. 9). Je kunt hem 'aanraken' via deze documenten.

Uwe Hoogheit hart en Gedommeert hier mede den Caspar
 G. C. Blomken om aan den Heer Van Heeckeren tot Wilt tot Hant
 te Stellen Honderd Ducaten Van den Zwarte Moor Guan Antony
 Sideron Van de Kosten Van den 1^{en} Reis, en om aan Uwe Hoogheit
 tot Missgelt ter Hant te Stellen Lertig Ducaten, salende hem deere
 Summa onder Productie deure in den 1^{en} te doene Akeninge werdengeschied
 Ont. 't Haagen 12 July 1780. W. P. v. Oranje
 2000 840 250

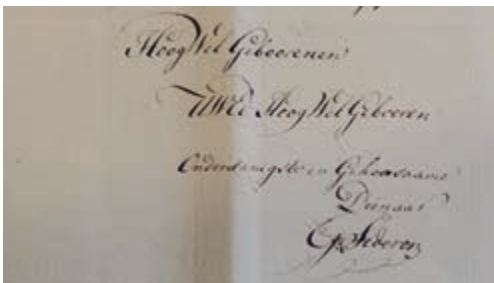
Afb. 6 Willem V bemoeide zich veel liever met kleine interne zaken rondom de hofhouding dan met grote zaken die de Republiek aangingen. In de Koninklijke Verzamelingen zijn verschillende notities van zijn hand te vinden rondom promoties en andere zaken die Sideron aangingen. In dit briefje stelde hij 100 dukaten ter hand aan 'den Zwarte Moor Guan Antony Sideron'. Dit was een enorm bedrag. Waarschijnlijk gingen ze samen op reis en hield Sideron de algemene uitgaven van Willem V bij. Opvallend is dat Willem V als een van de weinigen Siderons naam correct schrijft, zoals Sideron dat wilde. Variaties op zijn naam waren onder andere Citron, Sedron en Sederon. Collectie Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, Willem V Batavus, prins van Oranje-Nassau, inv.nr. A31-383.

Afb. 7 De twee jongens, en later mannen, werden samen of apart op minstens vijf schilderijen, twee aquarellen, meerdere prenten en een tekening in het gezelschap van Willem V, Wilhelmina of hun kinderen vastgelegd. Het werk *Het Buitenhof tijdens de Haagse kermis gezien naar de gevangenpoort met Willem V en zijn familie* is een van de bekendste. Schilderij door Hendrik Pothoven, 1781. Collectie Haags Historisch Museum, Den Haag.

Afb. 8 Op dit ruiterportret zal de zwarte man achter Wilhelmina van Pruisen bijna zeker Sideron zijn. Hij promoveerde tot haar eerste kamerdienaar. Dat betekende dat hij een groot aantal witte bedienden, die lager in rang stonden, aanstuurde. Ingekleurde prent door Reinier Vinkeles naar het ontwerp van Tethart Philip Christian Haag, 1767-1816. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 9 'Uw Hoog Wel Geboren Onderdanigsten en Gehoorzame Dienaar G Sideron'. Dat staat geschreven onder de eerste brief van de zwarte kamerdienaar van prinses Wilhelmina van Pruisen die ik [de auteur, red.] vond. Guan Anthony Sideron reageert hierin op voorgestelde bezuinigingen, waar hij het grotendeels niet mee eens is. De geadresseerden zijn stadhouder Willem V en zijn hofcommissie. Als Sideron dit in 1794 schrijft, is hij bijna 32 jaar in dienst bij de familie Van Oranje-Nassau. Hij is onder andere verantwoordelijk voor de dankzij slavenarbeid geproduceerde producten als suiker, chocolade en koffie. Deze bevonden zich in een gesloten kast, omdat ze kostbaar waren. Collectie Koninklijke Verzamelingen, Den Haag, Willem V Batavus, prins van Oranje-Nassau, inv.nr. A31a-12.

Afb. 10 Voor de tentoonstelling *Afrikaanse bedienden aan het Haagse Hof* in het Haags Historisch Museum werd in 2017 een reconstructie van een kostuum voor een jongetje van een jaar of zeven gemaakt door Daan Wieman, meester kleermaker bij het Nationaal Theater. Ingewikkeld was de invulling van de vorm van het goudgalon op de rug van het livrei. Op geen enkele prent of schilderij was de rug van het kostuum goed te zien. Gelukkig kreeg Daan advies van de huidige kleermaker van de Oranjelivreeën om dit op te lossen.⁵ Foto: Haags Historisch Museum, Romy Meijer, 2017.

De kachu communiceert

Dyonna Benett

‘Credú, credú, ela muri kaba, rumannan credú, ela muri kaba’ (‘Geloof het, geloof het, hij is al dood, broeders en zusters, geloof het, hij is al dood’).

Hoog op de heuvel staat de *suplado di kachu* (hoornblazer) om een overlijden aan te kondigen. Het is een van de functies van dit bijzondere instrument. Voorafgaand aan het bestaan van de radio was de kachu een belangrijk communicatiemiddel en muziekinstrument op Curaçao. De kachu, gemaakt van een koehoorn, klonk luid en werd gedurende het hele jaar door gebruikt om op verschillende momenten belangrijk nieuws aan te kondigen. Slaafgemaakten uit Afrika namen hun gewoontes mee over de wereld. Zo ook het gebruik om te communiceren via een kachu, waardoor dit belangrijke spirituele object in Curaçao terecht kwam. Dit jaar is dit bijzondere topstuk te zien in Nederland als onderdeel van de tentoonstelling

Kòrsou/Curaçao – Bosnan di pasado, hendenan di awe. Stemmen van toen, mensen van nu in het Nationaal Archief.

Als communicatiemiddel en muziekinstrument had de kachu een dubbele betekenis. Naast het aangeven van verschillende tonen werd er ook mee gesproken. Met een kachu werd een geboorte of sterfgeval doorgegeven, maar er werd ook op geblazen tijdens het vervoeren van een zieke op een *pani-wiri* (hangmat) van de kunuku (het platteland) naar het ziekenhuis in de binnenstad. Ook nu nog wordt het bespeeld als blaasinstrument. Met de droogte op Curaçao was het bewerken en bebouwen van het land een grote uitdaging. Een geslaagde oogst werd groots gevierd. Hoewel landbouw in de 20ste eeuw plaatsmaakte voor de olie-industrie en het toerisme, houdt de lokale bevolking op Curaçao de traditie nog altijd in ere en wordt er sinds 1976 de jaarlijkse *seú* (oogstfeest) gevierd. De saamhorigheid, de relatie met Moeder Natuur, de herinneringen aan het harde leven op de plantage en dankbaarheid zijn de centrale elementen tijdens de viering. De *seú* wordt geleid door muziek, zang en dans. De muziekinstrumenten zijn de *tambú* (trommel), de *chapi* (schoffel), *benta* (mondboog), *karkó* (schelphoorn), de *wiri* (nikkelstalen pijp) maar ook

Afb. 1 Kachu. Instrument door Marwin Ricardo, circa 2020. Collectie NAAM. Foto: Nationaal Archief, Den Haag, Arjan Poelwijk.

de kachu (koehoorn). Tijdens seú speelt de tokadó di kachu een belangrijke rol.

Bij het Nationaal Archief is veel te vinden over Curaçao, maar de archiefstukken, foto's en kaarten uit de collectie laten voornamelijk het perspectief en de leefwereld van de koloniale machthebbers zien. De tentoonstelling *Kòrsou/Curaçao* brengt daar verandering in door deze archiefstukken te combineren met verschillende visies op het eiland. Zo geeft een selectie uit de unieke verzameling audio-opnames van de Zikinzá-collectie een inkijk in het dagelijks leven van Curaçaoënaars van toen.

Belangrijke bronnen voor de geschiedenis van Curaçao zijn verhalen en liederen die van generatie op generatie zijn doorgegeven. De Zikinzá-collectie is essentieel om duiding te geven aan het immaterieel erfgoed van Curaçao. De collectie is aangelegd door pater Paul Brenneker en kunstenaar en filosoof Elis Juliana. Zij bezochten in de jaren vijftig en zestig ouderen op Curaçao en Bonaire. Ze legden met deze opnames vast wat Curaçaoënaars op leeftijd vertelden over hun leven en wat zij nog wisten van het leven van hun directe en verre voorouders. Deze documentatie is nu van groot belang voor het begrijpen en beschrijven van objecten, zoals de kachu. De kennis en techniek om de kachu te maken en te gebruiken is terug te leiden tot het slavernijverleden en de slaafgemaakten die de kachu introduceerden, maar niet veel mensen weten nu nog hoe ze op een kachu moeten blazen of hoe ze die moeten maken.

In de 17de en 18de eeuw plaatste de Nederlandse overheid regelmatig een verbod op gebruiken van de Afro-Curaçaose cultuur. Een plakkaat in de tentoonstelling laat zien hoe de WIC mensen van Afrikaanse afkomst, zowel vrij als in slavernij, had verboden om 's avonds muziek te maken of samen te komen. De WIC zag de uit Afrika meegenomen cultuur en tradities als heidens. Dit was voor de beoefenaars geen reden om te stoppen, de tambú werd in het geheim alsnog bespeeld en leeft tot de dag van vandaag sterk voort binnen de Curaçaose cultuur.

Afb. 2 Plakkaat met een verbod op de tambú, 9 juli 1710. Collectie Nationaal Archief, Den Haag, Inventaris van het archief van de Tweede West-Indische Compagnie, inv.nr. 203.

Dit toont de veerkracht aan van de Curaçaoënaars. Het geeft aan hoe hun vrijheid aanpassingen en heroriëntaties vergde. Niet alleen in hun acties en handelingen, maar ook in hun denken en voelen. Het blazen op, en het communiceren met de kachu is één van de verdwijnende gebruiken die als immaterieel erfgoed beschermd dient te worden, zodat we de kennis en kunde van de Curaçaoënaars door kunnen geven aan de volgende generaties.

Moge de klanken van de kachu nog lang blijven klinken. 'ai tende Kachu ta zona! Zona Kachu, zona!'

De tentoonstelling is te bezoeken van 16 december 2021 t/m 23 oktober 2022 in het Nationaal Archief in Den Haag.

Slavernij en Hollandocentrisme

Alex van Stipriaan

Tot vrij kortgeleden werd het Nederlands slavernijverleden – zo er al enige kennis over was – hoofdzakelijk gekoppeld aan Amsterdam. Dáár zaten de grote koopmanshuizen en financiers, daar zetelde het hoofdbestuur van de WIC en van daaruit begonnen, via Texel, honderden schepen aan de befaamde driehoeksreis met ruilgoederen naar Afrika, slaafgemaakte mensen naar de Amerika's en plantageproducten als suiker, koffie, katoen en tabak mee terug naar de Amsterdamse stapelmarkt. Afgezien van Anton de Koms *Wij slaven van Suriname* (1934) waren er tot rond 1990 nauwelijks studies die beschreven wat die mensenhandel en slavernij in het Atlantisch gebied precies inhield, of wat dit systeem voor de slaafgemaakten betekende. Een gestaag groeiend aantal boeken heeft daar de laatste decennia verandering in gebracht, al betreffen die in overgrote meerderheid Suriname en nauwelijks de Nederlandse Caraïbische eilanden of Surinames buurland Guyana dat tot circa 1800 ook een Nederlandse slavenkolonie was. Niettemin bleef de slavernijgeschiedenis, behalve natuurlijk voor degenen met een Caraïbische achtergrond, voor de meeste Nederlanders een ver-van-mijn-bed verhaal met louter Amsterdamse regenten en kooplieden in een organiserende hoofdrol. Nou vooruit, ook Zeeuwse handelaars speelden een belangrijke rol en misschien een enkel koopmanshuis in Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen eveneens. Maar, zo werd en wordt nog steeds vaak gezegd,

de overgrote meerderheid van de Nederlandse voorouders had niets met het slavernijsysteem te maken, zij kwamen niet uit Holland, of Zeeland, en ze waren zelf merendeels ook arm en uitgebuit. Bovendien, zo is het idee, hield het de mensen ook niet echt bezig, want slavernij werd toen als iets vanzelfsprekends gezien.

De laatste jaren wordt er steeds meer onderzoek gedaan naar de impact van de slavernij op de Nederlandse samenleving en is een groeiende groep mensen actief in de strijd tegen de negatieve doorwerkingen van dat verleden, zoals racisme en de Zwarte Piet traditie. Diepgravende studies over Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht en de slavernij, zijn of worden ondernomen. Maar ook hier zet het Hollandocentrisme de toon en is uit de rest van Nederland vaak te horen dat dit alles met hen weinig van doen heeft en een typisch Hollands dan wel Randstedelijk probleem is. Dat beeld begint echter licht te kantelen nu er ook boeken over sporen van slavernij in Groningen en Friesland zijn verschenen en een soortgelijke gids is gepubliceerd met honderd aan slavernij gerelateerde plaatsen in alle provincies behalve Flevoland. Toch is dat verleden en zijn erfenissen voor heel veel Nederlanders nog steeds een voornamelijk Hollandse of zelfs Amsterdamse aangelegenheid. Je moet het dus wel willen zien.

Een overzicht uit 1768 toont dat, buiten Holland en Zeeland, meer dan vijftig plaatsen in Nederland

Illustratie:
Maarten Streefland

producten leverden voor de Nederlandse slavenkoloniën, van gereedschappen, wapens en spijkers tot textiel, gort, kaas en boter. Daarnaast waren alleen al in Noord-Holland, buiten Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen, nog minstens vijftien andere plaatsen in die provincie die in relatie stonden tot de trans-Atlantische slavernij. Zeelui en soldaten kwamen uit de hele provincie. De Texelse familie Kikkert werd een bekende naam op Curaçao; de Zaanse schipper Schooneveld voer zeker zeventien keer naar Suriname en bracht in 1754 een slaafgemaakte man mee, die waarschijnlijk de eerste zwarte Zaankanter werd; enige tientallen Dugerdammers vestigden zich in Suriname of Curaçao en ook in die plaats werd, in 1721, een zwarte vrouw gedoopt; Alkmaar en Purmerend waren plantagenamen in Suriname, maar ook de Hollandse geboorteplaats van vele slaveneigenaren en koloniale bestuurders; et cetera. Al die mensen kwamen terug met verhalen, al die ondernemingen correspondeerden en produceerden archieven. Er was veel meer bekend over slavernij, dan wij nu vaak denken.

Werd het daarmee ook algemeen geaccepteerd als iets normaals? Bepaald niet. Van de 17de tot en met de 19de eeuw hebben overal in Nederland

predikanten hun twijfels uitgesproken of zich rond-uit gekeerd tegen de mensenhandel en slavernij als iets onchristelijks. In de 18de eeuw kwam daar een toenemend aantal verlichte denkers, schrijvers en patriotten bij, die in heel Nederland hun afkeer van de slavernij publiek maakten. De uiteindelijke afschaffingsbeweging kende halverwege de 19de eeuw, behalve grote afdelingen in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, ook aanzienlijke vertegenwoordigingen in Assen, Arnhem, Breda, Deventer, Groningen, Leiden, Nijmegen, Utrecht en Zwolle.

Kortom, een groeiend aantal publicaties getuigt van bijna drie eeuwen totale Nederlandse betrokkenheid bij het trans-Atlantisch slavernijsysteem, van macro-nationaal tot micro-lokaal niveau. Het enige probleem daarmee is dat het hierdoor toch weer Hollandocentrische, of liever Neerlandocentrische geschiedenis dreigt te worden. Al deze aandacht is gericht op de relatie die Nederlandse plaatsen en mensen hadden met slavernij. De geschiedenis en cultuur van degenen die de basis vormden van het systeem, de slaafgemaakten en hun nazaten, lijken weer wat ondergesneeuwd te raken. Gelukkig komt daarvoor nu een nationaal museum. In Amsterdam.

Hieronder treft u de titels die online besproken worden.

Ga voor de volledige tekst naar www.tijdschrift-holland.nl/recensies

Esther Baakman bespreekt

Joop Koopmans, *Het nieuws verbeeld. Oorlog en vrede in de titelprenten van de Europese Mercurius (1690-1750)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2021, 344 p., ISBN: 9789087049386. Prijs: € 35,-.

Nieuws zonder beeld is tegenwoordig zo goed als onvoorstelbaar. Kranten bevatten altijd foto's en spotprenten en op sociale media is het beeld eveneens niet weg te denken. Hoe anders was dit in de vroegmoderne tijd. Om te weten wat er in de wereld aan de hand was, waren mensen grotendeels afhankelijk van gesproken, geschreven of gedrukt nieuws. In *Het nieuws verbeeld* bestudeert Joop Koopmans voor het eerst de productie van titelprenten over een langere periode en zelfs in dezelfde publicatie: de *Europische Mercurius*. Koopmans wil laten zien dat de titelprenten van nieuwsperiodes niet slechts dienden ter versiering, maar ook een weergave en interpretatie van het nieuws van dat jaar waren.

Mathieu Fannee bespreekt

Michel van Dam, *De kerk staat naast den wegh. De historie van de Nederlands Hervormde Kerk in Noordwijk aan Zee*. Noordwijk: Stichting Geschiedschrijving Noordwijk/Bouwhistorie in Nederland, 2020, 148 p., ISBN: 9789090328287. Prijs: € 22,50.

Bouwhistoricus Michel van Dam wijdt zijn nieuwe publicatie aan de Nederlandse Hervormde Kerk van Noordwijk aan Zee. In het voorwoord plaatst de auteur het 17de-eeuwse gebouw direct in zijn historische context, bakent zijn onderzoek af, en vertelt over zijn motivatie: opgegroeid in Noordwijk intrigeerde het gebouw de auteur al sinds zijn jeugd. Daar komt bij dat de literatuur daarover schaars en inmiddels verouderd is, waardoor de tijd rijp is voor een nieuwe studie. Deze heeft de vorm gekregen van een monografie, voorzien van een rijk notenapparaat. Als het kerkgebouwtje aan de Hoofdstraat niet 'indrukwekkend' of 'geen meesterwerk' was, zoals Van Dam in zijn voorwoord schrijft, dan is zijn boek dat daarentegen wel.

Karel Davids bespreekt

Daniel Bellingradt, *Vervlechting van de papiermarkt. De Amsterdamse papierhandel in de achttiende eeuw*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2021, 210 p., ISBN: 0789087049140. Prijs: € 25,-.

Over de productie van papier is veel geschreven en de geschiedenis van het boek is grondig in kaart gebracht. Ook de rol van Amsterdam in de handels-geschiedenis van de vroegmoderne tijd is uitgebreid onderzocht. Toch heeft Daniel Bellingradt, hoogleraar in de boekwetenschap aan de Universiteit van Erlangen-Neurenberg, in *Vervlechting van de papiermarkt* over al deze bekende onderwerpen het nodige te zeggen en brengt hij nieuwe inzichten. Hij concentreert zich namelijk vooral op die onderdelen van de *commodity chain* van papier die in het onderzoek tot nu toe relatief weinig aandacht hebben gekregen, namelijk het transport, de groothandel, de distributie, het gebruik en het hergebruik.

Charlotte Vromans bespreekt

Anna Rademakers, *Moederstad en vaderland, Nationale identiteit en lokale trots in de schilderswereld van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1839)*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2020, 314 p., ISBN: 9789087048396. Prijs: € 29,-.

Cultuurhistorica Anna Rademakers poogt in haar nieuwe onderzoek te beoordelen in welke mate er in Nederland tussen 1815 en 1839 een nationale identiteit binnen de kunstwereld ontstond. In haar onderzoek richt zij zich voornamelijk op de ontwikkelingen in de twee handelssteden Amsterdam en Antwerpen en de hofsteden Brussel en Den Haag. Rademakers doorloopt per stad chronologisch verschillende aspecten van de kunstwereld, zoals de institutionele context, het museumwezen, de kunstmarkt, kunstverenigingen, en opvattingen van kunstenaars, verzamelaars of kunstcritici. Zo analyseert ze hoe de steden verschillend omgingen met de veranderende politieke situaties en hoe deze van invloed waren op de opvattingen over de schilderkunst en de kunstwereld.

Alkmaar in Suriname

Henk Looijesteijn

‘Gado sa blesse da woma’, ‘God zegene die vrouw’. Zo sprak de Surinaamse Joanna (1758-1782) op 3 augustus 1776, toen ze hoorde dat ze eigendom zou worden van de eigenares van de plantage Alkmaar, Elisabeth Godefroy (1715-1796). Het was een tussenoplossing: haar Schotse vriend, officier John Gabriel Stedman (1744-1797), had geen geld om én haar én hun zoontje vrij te kopen. Joanna wilde dat hij eerst hun kind vrijmaakte – zij kwam dan later wel. Met Stedman mee naar de Republiek wilde ze niet – als kleindochter van een slaafgemaakte vrouw uit West-Afrika en dochter van een slaafgemaakte vrouw en een Europese plantagebestuurder was ze geworteld in Paramaribo.

Nu was Joanna geen plantageslavin, die het meestal een stuk zwaarder hadden, zeker op suikerplantages. Op Alkmaar, aan de benedenloop van de Commewijne en een van de grootste plantages van de kolonie, heerste echter een tamelijk mild regime. De vijfhonderd slaafgemaakten die er koffie en cacao verbouwden zouden door Elisabeth Godefroy, die zelf Alkmaar beheerde, zijn behandeld ‘alsof het haar kinderen waren’. De getuigenissen van haar menselijke behandeling van slaafgemaakten komen van Europeanen, maar de Sranantongo naam van Alkmaar is nog altijd Goedoefrow, ‘Goede Vrouw’, een naam die op haar teruggaat.

Elisabeth Godefroy, geboren Danforth, was in het bezit van Alkmaar gekomen door haar huwelijk, wat vaker voorkwam in koloniale samenlevingen. Ze had het geërfd van haar man Charles Godefroy (1704-1773), die het op zijn beurt had van zijn vrouw

Catharina de L’Isle († 1757), die Alkmaar weer had geërfd van haar eerdere man Jacob Hengeveldt (1696-1746). Hengeveldt was de eerste eigenaar van de in 1745 uitgegeven plantage. Hij was geboren in de Noord-Hollandse kaasstad en beproefde zoals zovelen zijn geluk in de koloniën. In 1717 werd hij door de Sociëteit van Suriname benoemd tot landmeter. Hij maakte verscheidene kaarten in de kolonie, maar nam al in 1722 ontslag om een plantage te gaan leiden.

Hengeveldt was bepaald geen Elisabeth Godefroy. In 1730 leidde hij als burgerkapitein een tocht naar Saramacca, om daar op weggelopen slaafgemaakten te jagen. Iedereen mocht dat op eigen kosten doen en kreeg dan een beloning per dode of levende slaafgemaakte. Hengeveldt kwam terug met elf afgehakte hoofden en 26 gevangenen. Daarvan werden er nog eens elf omgebracht. Feitelijk joeg hij dus op mensen voor geld.

Zijn plantage noemde hij naar zijn geboortestad. Alkmaar is nu een plattelandsgemeente in Suriname, op drie kwartier rijden van Paramaribo. Het telt ruim 5600 inwoners, waarvan het merendeel Hindoestaans en Javaans. Surinamers in het Hollandse Alkmaar hebben in 1999 een stichting opgericht, Alkmaar voor Alkmaar, die zich richt op het steunen van onderwijsprojecten in het Surinaamse dorp. Zo is de band tussen de beide Alkmaars tegenwoordig meer in de geest van Elisabeth Godefroy dan in die van Jacob Hengeveldt.

Afb. 1 Portret van Joanna. Handgekleurde ets van T. Holloway, naar een tekening van John Gabriel Stedman. Collectie John Carter Brown Library, Providence, Rhode Island.

Literatuurlijst

Roelof van Gelder, *Dichter in de jungle. John Gabriel Stedman (1744-1797)* (Amsterdam/Antwerpen 2018).

Denie Kasan, 'Doodstraf voor weggelopen slaven', 30 april 2016 (geraadpleegd op 26 januari 2022, via <https://denie-kasan.wordpress.com/2016/04/30/doodstraf-voor-weggelopen-slaven/>).

Stichting Alkmaar voor Alkmaar (geraadpleegd op 26 januari 2022, via <https://www.alkmaarvooralkmaar.nl>).

p. 98 Redactioneel | Caraïbisch Holland

- 1 Nancy Jouwe, *Gendered empire. Intersectional perspective on Dutch post/colonial narratives*. Yearbook of women's history = Jaarboek voor vrouwengeschiedenis 39 (Hilversum 2020) 87. Dit alternatief voor 'Nederlandse Caraïben' leent Rosa de Jong van Emma van Meyeren.

p. 100 Gabriëlle La Croix en Matthias Lukkes | Johannes Heyliger Pieterszoon

- 1 M. R. H. Calmeyer, 'Het geslacht Heyliger. Planters, reders en regenten op de Bovenwindse Antillen' *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau* 27 (1973) 97-180, aldaar 108.
- 2 V. Enthoven, "That abominable nest of pirates'. St. Eustatius and the North Americans, 1680-1780', *Early American Studies: An Interdisciplinary Journal* 10:2 (2012) 239-301, aldaar 248.
- 3 Nationaal Archief, Den Haag, Collectie Verspreide West-Indische Stukken, inv.nr. 172: Resoluties van Heren X en Staten-Generaal betreffende de betaling van recognitie door vreemde schepen, 1675-1750.
- 4 Calmeyer, *Het geslacht Heyliger*, 97-180.
- 5 Enthoven, "That abominable nest of pirates", 255-258.
- 6 Calmeyer, *Het geslacht Heyliger*, 97-180.
- 7 L. Knappert, 'Geschiedenis van de Nederlandsche Bovenwindsche Eilanden in de 18de eeuw', *New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids* (1932) 249-268, aldaar 169.
- 8 Ibidem.
- 9 Enthoven, "That abominable nest of pirates", 246.
- 10 N.A.T. Hall, *Slave society in the Danish West Indies. St Thomas, St John And St Croix* (Jamaica, 1994) 72-73.
- 11 Calmeyer, *Het geslacht Heyliger*, 134.
- 12 Hall, *Slave society in the Danish West Indies*, 11.
- 13 Voor meer informatie over plantage-leningen, zie: Bram Hoonhout, 'The crisis of the subprime plantation mortgages in the Dutch West Indies, 1750-1775', *Leidschrift. Historisch Tijdschrift* 28:2 (2013) 85-100.
- 14 Het Utrechts Archief (NL-UtHUA), Archief De Beaufort, inv.nr. 2316: Stukken ingekomen bij Thomas Hope en Jan van Marcelis als vertegenwoordigers van de stadhouder en bewindhebbers ter kamer Amsterdam, met betrekking tot Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba. Met enkele concept-antwoorden, 1750-1766: scannummer 26.
- 15 NL-UtHUA, Archief De Beaufort, inv.nr. 2316: Stukken ingekomen bij Thomas Hope en Jan van Marcelis met betrekking tot Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba: scannummers 26-27.
- 16 Calmeyer, *Het geslacht Heyliger*, 128.
- 17 De eilanden St. Maarten, St. Eustatius en Saba vielen onder het gezag van de commandeur van St. Eustatius. St. Maarten en Saba kenden daardoor alleen maar vice-commandeurs die onder de commandeur van St. Eustatius werkten.
- 18 NL-UtHUA, Archief De Beaufort, inv.nr. 2316: Stukken ingekomen bij Thomas Hope en Jan van Marcelis met betrekking tot Sint Eustatius, Sint Maarten en Saba: scannummer 23.
- 19 Ibidem, scannummers 32-33.
- 20 Voor alle citaten in deze alinea: Ibidem, scannummer 33.

p. 110 Jan Bant | Een menselijke brug

- 1 'Zwart en revolutionair: het verhaal van Hermina en Otto Huiswoud', *The Black Archives* (geraadpleegd op 5 augustus 2021, via <http://www.theblackarchives.nl/expo-zwart--revolutionair.html>).
- 2 M. de Bruijn en R. van Dijk, 'Connecting and change in African societies: examples of 'ethnographies of linking' in anthropology', *Anthropologica* 54 (2012) 45-59, aldaar 46.
- 3 Maria Gertrudis van Enckevort, *The life and work of Otto Huiswoud: Professional revolutionary and internationalist* (1893-1961) (Mona 2000) 17.
- 4 Joyce Moore Turner, *Caribbean crusaders and the Harlem Renaissance* (Urbana en Chicago 2005) 11.
- 5 'Zwart en revolutionair: het verhaal van Hermina en Otto Huiswoud', *The Black Archives* (laatst geraadpleegd op 5 augustus 2021, via <http://www.theblackarchives.nl/expo-zwart--revolutionair.html>).
- 6 Turner, *Caribbean crusaders*, 25.
- 7 Ibidem, 90.
- 8 Ibidem, 107.
- 9 H. Weiss, "Negro Workers, Defend the Soviet Union and the Chinese Revolution!" - The International Trade Union Committee of Negro Workers and the Political Rhetoric of *The Negro Worker*, *Viewpoint Magazine* 6 (2018) 1-9, aldaar 2.
- 10 M. Esajas en J. de Abreu, 'The Black Archives. Exploring the politics of black Dutch radicals', *Open cultural studies* 3

- (2019) 402-413, aldaar 407-411.
- 11 G. Oostindie en E. Maduro, *In het land van de overheerser II: Antillianen en Surinamers in Nederland 1634/1667-1954* (Dordrecht, 1986) 64.
 - 12 Oostindie en Madura, *In het land*, 65.
 - 13 Esajas en De Abreu, 'The Black Archives', 410.
 - 14 Van Enkevort, *The life and work*, 147.
 - 15 Ibidem, 147-148.
 - 16 Ibidem, 148.
 - 17 Geciteerd in G. Oostindie en I. Klinkers, *Het koninkrijk in de Caraïben. Een korte geschiedenis van het Nederlandse dekolonisatiebeleid, 1940-2000* (Amsterdam, 2001) 55.
 - 18 Van Enkevort, *The life and work*, 150-151.
 - 19 Ibidem.
 - 20 Oostindie en Klinkers, *Het koninkrijk*, 54.
 - 21 Van Enkevort, *The life and work*, 157.
 - 22 Esajas en De Abreu, 'The Black Archives', 403.
 - 23 Van Enkevort, *The life and work*, 151.
 - 24 'Het Statuut (slot)', *De Koerier* 1:10 (1955) 2.
 - 25 'Een eresaluut', *De Koerier* 2:7-8 (1956) 1; 'De opmars van zelfstandigheid', *De Koerier* 3:1 (1956) 4; 'Berichten van overal', *De Koerier* 2:2 (1955) 5.
 - 26 Van Enkevort, *The life and work*, 157; 'Een goede plaats voor de opvoeding van een (blanke) jongen', *De Koerier* 2:1 (1955) 6; 'Berichten van overal', *De Koerier* 2:2 (1955) 6.
 - 27 Van Enkevort, *The life and work*, 163.
 - 28 J. Morriën, 'Otto Huiswoud, Surinaams strijder voor vrijheid en emancipatie, herdacht', *De Waarheid*, 5 november 1988, 6 (geraadpleegd op 5 augustus 2021, via: <https://www.delpher.nl/>).
 - 29 I. Cornelissen, 'Otto Huiswoud, alias Frank Billings', *Het Parool*, 6 november 1993, 14 (geraadpleegd op 5 augustus 2021, via <https://www.delpher.nl/>). Hoewel Cornelissen schrijft dat Huiswoud 'geen groot spreker' was, schreef de Amerikaanse historica Joyce Moore Turner op pagina 44 van *Caribbean crusaders* dat Huiswoud een actieve 'soapbox orator' was in de straten van Harlem in New York.
 - 30 'Over ons', *The Black Archives* (geraadpleegd op 5 augustus 2021, via <https://www.theblackarchives.nl/over-ons.html>).
 - 31 Esajas en De Abreu, 'The Black Archives', 404.
 - 32 Jan Bant, Telefoongesprek met M. Esajas, 24 april 2020.
 - 33 Bant, Telefoongesprek met M. Esajas, 24 april 2020.
 - 34 Esajas en De Abreu, 'The Black Archives', 402.
 - 35 J. Fabian, 'Forgetful remembering: a colonial life in the Congo', *Africa* 4 (2003) 489-504, aldaar 490.

p. 118 Emily Hansell Clark | Muziek en migratie

- 1 Met dank aan R. Harrie Djojowikromo, Orlando P. Kromopawiro en Hariëtte Mingoën voor hun doordachte commentaren en aan Rosa de Jong en Pierre Pratley voor hun hulp bij de vertaling van dit artikel.
- 2 Over Javaans-Surinaamse geschiedenis: R. Hoeffte, *In place of slavery. A social history of British Indian and Javanese laborers in Suriname* (Gainesville 1998); G.D. van Wengen, *De Javanen in de Surinaamse samenleving* (z.p. 1972).
- 3 Dit zou in het jaar 1903 zijn volgens R. Hoeffte, *De betovering verbroken. De migratie van Javanen naar Suriname en het rapport-Van Vleuten* (1909) (Dordrecht 1990) 21. Hariëtte Mingoën wees mij er tijdens het lezen van een eerdere versie van dit artikel op dat zij een bron heeft ontdekt waarin al in 1898 sprake is van een gamelan in Suriname. Zie hiervoor: H. Mingoën, *Over verlies en overleven. Artikelen over de geschiedenis en het erfgoed van Javaanse Surinamers* (Den Haag 2021).
- 4 R.H. Djojowikromo, *Het ontstaan van de Javaans-Surinaamse gamelaninstrumenten en -cultuur* (Zoetermeer 2011).
- 5 Over J.C. Kielstra: R. Hoeffte, *Suriname in the long twentieth century* (New York 2014); H. Ramsodh, *Suriname 1933-1944. Koloniale politiek en beleid onder Gouverneur Kielstra* (Delft 1990).
- 6 In de documentaire *Javanen uit Suriname* van regisseur F. Grasveld uit 1987 zie je bijvoorbeeld oudere Javaanse mensen – sommigen zelfs in Nederlands-Indië geboren – in dikke truien Nederlands leren en ook samen gamelan spelen. Zie hiervoor ook: F. Grasveld en K. Breunissen, *Ik ben een Javaan uit Suriname* (Hilversum 1990).
- 7 'Pak' is een mannelijke titel van respect in het Indonesisch.
- 8 Djojowikromo, *Het ontstaan*, 6.
- 9 Zie bijvoorbeeld: L. Djasmadi, R. Hoeffte en H. Mingoën, *Migratie en cultureel erfgoed. Verhalen van Javanen in Suriname*

(Leiden 2010). Zie ook het online Oral History project 'Javanen in diaspora' (www.javanenindiaspora.nl) en de documentaires *Jaji: Lotgenoten* (reg. J. Salimin, Den Haag 2016) en *Leliëndaal 100* (reg. J. Salimin en M. Toemin, Den Haag 2018).

- 10 Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (geraadpleegd op 26 januari 2022, via <https://www.immaterieelerfgoed.nl/>).

p. 128 Beeldessay Esther Schreuder | Een 'cadeautje' uit Curaçao voor Willem V

- 1 Deze bijdrage kwam tot stand in samenwerking met het Haags Historisch Museum.
- 2 Esther Schreuder, *Cupido en Sideron. Twee Moren aan het hof Van Oranje* (Amsterdam 2017) 39.
- 3 Zie hiervoor o.a. Han Jordaan, *Slavernij en vrijheid op Curaçao. De dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt* (Zutphen 2013).
- 4 Voornamelijk in de archieven van de Koninklijke Verzamelingen is het leven van Sideron goed te volgen.
- 5 Trudie Rosa de Carvalho, 'Het 18e-eeuwse hoflivrei van de Moren aan het Stadhoudelijk Hof', Modemuze (geraadpleegd op 11 december 2021, via: <https://www.modemuze.nl/blog/reconstructie-hoflivrei-moren-daan-wieman>).

Over de auteurs

Emily Hansell Clark (1985) promoveerde in 2020 aan Columbia University in New York op het vakgebied Etnomusicologie. Dit artikel stamt uit het historische en etnografische onderzoek voor haar proefschrift over muziek en migratie in het voormalige Nederlandse koloniale gebied. Momenteel is zij werkzaam bij de Vrije Universiteit Amsterdam als postdoctoraal onderzoeker. Contact: e.h.clark@vu.nl.

Jan Bant (1995) studeerde Filosofie en American Studies in Groningen en deed een onderzoeksmaster koloniale geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zijn interesse ligt bij het heden en het recente verleden van het Caraïbisch gebied en de Verenigde Staten. Momenteel werkt hij als beleidsmedewerker bij NWO. Contact: janbant1995@hotmail.com.

Gabriëlle La Croix (1995) is een PhD-student aan de Universiteit van Kopenhagen. Hiervoor werkte zij als junior onderzoeker op het project *De slavernij connecties van Hope & Co. en Mees & Zoonen* van het IISG. Contact: gabrielle.lacroix@live.nl.

Matthias Lukkes (1997) is research MA-student Colonial and Global History aan de Universiteit Leiden. Hiervoor deed hij onderzoek naar het Utrechtse slavernijverleden en schreef hij voor de bundel *Slavernij en de Stad Utrecht*. Contact: matthias_abel@hotmail.com.

Esther Schreuder (1960) is een freelance kunsthistoricus, tentoonstellingsmaker en schrijver. In 2001 nam ze het initiatief tot het project *Zwart verbeeld* over de verbeelding

van 'zwarte' mensen in de beeldende kunst. In 2014 begon ze met haar onderzoek naar de zwarte bedienden bij de familie Van Oranje. Dit resulteerde in *Cupido en Sideron. Twee Moren aan het hof van Oranje* en de tentoonstelling *Afrikaanse bedienden aan het Haagse hof* (2017). Contact: estherschreuderwebsite@gmail.com.

Dyonna Benett (1989) is allround erfgoedprofessional. Ze studeerde Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie en specialiseerde zich in museologie, inclusiviteit en publiek. Momenteel is ze onder andere verbonden aan het Nationaal Archief, Mondriaan Fonds en de Centrale Bank van Curaçao en St. Maarten. In haar werk blijft inspiratie, erkenning en zichtbaarheid voor ons gedeeld verleden en toekomst de kern. Contact: info@dyonnabenett.nl.

Alex van Stipriaan (1954) is emeritus-hoogleraar Caraïbische Geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij publiceerde veel over Suriname en de Nederlands Caraïbische eilanden. Zijn twee laatste publicaties zijn *Rotterdam in Slavernij* (2020) en de samen met Gert Oostindie geredigeerde tweedelige bundel *Antillians Erfgoed* (2021). Contact: stipriaan@eshcc.eur.nl.

Henk Looijesteijn (1973) studeerde Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en behaalde zijn doctoraat aan het Europees Universitair Instituut in Florence. Hij is als fellow verbonden aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, en zijn onderzoek begeeft zich voornamelijk op het gebied van sociale en culturele geschiedenis. Contact: hlo@iisg.nl.

Holland Historisch Tijdschrift is een driemaandelijks uitgave van de Stichting Historisch Tijdschrift Holland en wordt kosteloos verspreid onder de donateurs.

Redactie – Romy Beck, Isabel Casteels, Marieke Dwarswaard, Jaap de Haan, Lotte van Hasselt (eindredactie), Frank de Hoog, Rosa de Jong, Wouter Linmans, Henk Looijesteijn, Koen Marijt, Ramona Negrón, Arjan Nobel (hoofdredeactie), Roosje Peeters, Maarten Streefland (illustrator), Marloes Vreugdenhil, Christiaan Veldman, Laurien van der Werff en Ad van der Zee.

Kopij – Kopij voor *Holland Historisch Tijdschrift* moet conform de richtlijnen van de redactie voor stijl, notenapparaat en dergelijke worden ingediend bij de redactiesecretaris van *Holland*, Isabel Casteels, via info@tijdschrift-holland.nl. De richtlijnen van de redactie zijn verkrijgbaar bij de redactiesecretaris, of kunnen worden geraadpleegd op de website: www.tijdschrift-holland.nl.
Publicaties ter bespreking of aankondiging in *Holland* gaarne zenden aan de boekenredacteur: Jaap de Haan, Vehtoever 15, 3555 SX Utrecht.

Stichting Historisch Tijdschrift Holland – Stichting Historisch Tijdschrift Holland stelt zich ten doel de beoefening van de geschiedenis van Noord- en Zuid-Holland en de kennis van en belangstelling voor de geschiedenis van Holland onder een breed publiek te bevorderen.

Secretariaat en donateursadministratie – Aanmeldingen, adreswijzigingen en overige vragen over de donateursadministratie gaarne zenden aan de administratie ten name van Roosje Peeters, e-mail: donateurs@tijdschrift-holland.nl, telefoon: 071-527 2699. Minimale donatie: € 39,- per kalenderjaar (buiten Benelux: € 52,-), voor studenten € 19,- te storten op bankrekening NL58ABNA0590346075 (BIC ABNANL2A) t.n.v. Stichting Historisch Tijdschrift Holland donateursadministratie te Amsterdam. Nieuwe donateurs krijgen kosteloos de in dat jaar reeds verschenen nummers van het tijdschrift *Holland* toegezonden. Losse nummers zijn te bestellen via de webwinkel (www.tijdschrift-holland.nl/winkel) of via info@tijdschrift-holland.nl.

De redactie van *Holland* heeft er naar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog wenden tot de eindredacteur: Lotte van Hasselt, Avogadrostraat 5-2, 1098 SN Amsterdam, e-mail: I.j.m.vanhasselt@uva.nl

Afbeeldingen omslag – Boven: *Het Buitenhof tijdens de Haagse kermis gezien naar de gevangenpoort met Willem V en zijn familie*, Schilderij door Hendrik Pothoven, 1781. Collectie Haags Historisch Museum. Onder: Augusta Curiel, c. 1915. Collectie Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam.

ISSN 0166-2511 ISBN 9789070403836

© 2022 Stichting Historisch Tijdschrift Holland. Niets uit deze uitgave mag, op welke wijze dan ook, worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Basisontwerp	Studio Els Zweerink
Productie	Verloop Drukkerij
	Ohmweg 31, 2952 BD
	Alblasserdam
	info@verloop.nl

HOLLAND

historisch tijdschrift